

RAPPORT RAPPORT

Etnometodologi

Et vitenskapsteoretisk grunnlag for kvalitativ forskning

Svein Møthe

Rapporter fra Høgskolen i Buskerud

Nr. 70

ETNOMETODOLOGI

**Et vitenskapsteoretisk grunnlag for kvalitativ
forskning**

Av

Svein Møthe

Kongsberg 2009

Rapporter - tittelbladets bakside skal ha følgende tekst:

HiBus publikasjoner kan kopieres fritt og videreformidles til andre interesserte uten avgift.

En forutsetning er at navn på utgiver og forfatter(e) angis- og angis korrekt. Det må ikke foretas endringer i verket.

ISBN 82-91116-93-8
ISBN 978-82-91116-93-8

ISSN 0807-4488

Forord

Denne monografien gir en innføring i etnometodologi som er et sosiologisk perspektiv med fokus på hvordan aktører samhandler i hverdagslivet, spesielt hvordan de nytter ulike metoder (”Ethnomethods”) for å konstruere sosial orden og mening i tilværelsen.

Fokus i fremstillingen ligger på en gjennomgang og drøfting av etnometodologi som et vitenskapsteoretisk ståsted med relevans for kvalitativ forskning. Det er lagt mindre vekt på å presentere etnometodologi som en empirisk forskningsgren. Bakgrunnen for det valget er at jeg gjennom metodeundervisning og sensurering erfarer at viderekomne studenter ofte har problemer med å knytte forbindelser mellom vitenskapsteoretiske perspektiver og valg av forskningsdesign. Begreper som fenomenologi, etnometodologi, grounded theory og hermeneutikk nyttes ofte retorisk, uten at det er klart hvordan de vitenskapsteoretiske forutsetningene som disse perspektivene eller tradisjonene bygger på, får konsekvenser for praktisk forskning.

Formålet med monografien er derfor å gi studenter og andre interesserte innblikk i et mulig utgangspunkt for god kvalitativ forskning ved å synliggjøre styrker og svakheter i det etnometodologiske perspektivet.

Svein Møthe

Kongsberg, juni 2009

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1 INTRODUKSJON	s. 5
1.1 Innledning	s. 5
1.2 Sosiologi og etnometodologi	s. 7
1.3 Etnometodologi: Et tidlig norsk bidrag	s. 9
KAPITTEL 2 DET VITENSKAPSTEORETISKE GRUNNLAGET FOR ETNOMETODOLOGI	s. 13
2.1 Innledning	s. 13
2.2 Edmund Husserl	s. 14
2.3 Alfred Schutz	s. 16
2.4 Husserl, Weber og Schutz: Noen felles hovedtrekk	s. 22
KAPITTEL 3 KRITIKK AV NORMATIV SOSIOLOGI	s. 26
3.1 Innledning	s. 26
3.2 Bruk av et normativt paradigme	s. 29
3.3 Deduktive forklaringer	s. 32
3.4 Normativ logikk	s. 34
3.5 Bruken av spørreskjema	s. 37
3.6 Validitet og relevans	s. 41
3.7 Bruk av offisiell statistikk	s. 46

KAPITTEL 4 HVA ER ETNOMETODOLOGI	s. 49
4.1 Innledning	s. 49
4.2 Indeksikalitet	s. 50
4.3 Harold Gafinkel	s. 52
4.4 Etnometodologi etter Garfinkel	s. 57
4.5 Oppsummering	s. 60
KAPITTEL 5 ETNOMETODOLOGI OG METODE	s. 61
KAPITTEL 6 ETNOMETODOLOGI OG POLITIKK	s. 65
KAPITTEL 7 ETNOMETODOLOGI: KRITISKE PERSPEKTIVER	s. 67
KAPITTEL 8 EN FORELØPIG OPPSUMMERING	s. 72
Litteraturliste	s. 77

1. INTRODUKSJON

1.1 Innledning

Formålet med denne teoretiske studien er å gi oversyn over og innblikk i et sosiologisk perspektiv som kalles etnometodologi. Fremveksten av perspektivet faller sammen med økt interesse for kvalitativ forskning og det kan også sies å danne noe av det teoretiske grunnlaget for enkelte kvalitative tilnæringer i samfunnsforskning.

Etnometodologi betyr språklig ” metoder som benyttes av folk”. Det finnes i sosiologisk litteratur en rekke definisjoner av begrepet, og som vi skal se, hersker det relativt mye uenighet om hva begrepet betyr og hva etnometodologi som perspektiv står for. Men felles for de fleste etnometodologer er avvisningen av tradisjonell sosiologi der vekten legges på kvantitative metoder i studiet av avstrakte begreper som normer, verdier, strukturer og systemer. Avvisningen består også av oppfatningen av at slike makrobegreper determiner eller i det minste sannsynliggjøre bestemte former for adferd. Etnometodologi er mikroorientert; forskningsinteressen er konsentrert om studier av hvilke metoder folk flest, også sosiologer, nytter i sosial interaksjon for å skape et inntrykk av sosial virkelighet og orden.

Etnometodologi er i utgangspunktet et amerikansk perspektiv som, i motsetning de fleste andre samfunnsvitenskapelige perspektiver, kan både tidfestes og knyttes til en bestemt person. I Norge dukket begrepet opp først

i 1975. Siden har det i norsk sosiologi vært en økende teoretisk interesse for begrepet, men det finnes få samlende fremstillinger og svært lite av empirisk forskning. Etnometodologi er imidlertid ikke først og fremst et perspektiv en lærer om ved lesning og skriving; innsikten her som ellers øker med praktisk forskning. Uansett bør en nærme seg etnometodologien med et åpent sinn; her vil en møte synspunkter som avviker sterkt fra mer tradisjonelle oppfatninger om hva sosiologi er og hvordan den skal drives som empirisk disiplin. Og det er ikke uproblematisk å presentere et nytt perspektiv i etablerte fagdisipliner, selv ikke et så mangslungent fag som sosiologi. Mehan og Wood (1976) sier det slik:

“I want what seems impossible: room for each and all to practice their without dogmatism. I recoil from positions that say: my way is the way; it is the only way it should be done. I am not sure there is a way, at least there is not one that has shown itself to me. In the meantime, or forever, I want this enterprise to be big enough for the various ways. But in doing so, I fear that I did not do it to the satisfaction of any (s. 13)”.

Det ligger enkelte avgrensninger i fremstillingen som følger. Den bygger mye på litteratur fra en tid tilbake, blant annet fordi mye av den tidligere debatten om etnometodologi kan synliggjøre hva perspektivet står for i forhold til tradisjonell sosiologi. Men som vi skal se har etnometodologi etter hvert blitt en integrert del av sosiologien. Beskrivelsen av ”tradisjonell sosiologi ” gis også en svært forenkelt fremstilling av disiplinen , både tidligere bidrag, men særlig nyere. I denne fremstillingen nyttes begrepet først og fremst om den funksjonalistisk orienterte sosiologien som bygger

på et positivistisk vitenskapsgrunnlag og med utstrakt bruk av kvantitative metoder. Andre begreper som karakteriserer denne tradisjonen er normativ sosiologi eller etablert sosiologi. Her brukes disse begrepene synonymt.

1.2 Sosiologi og etnometodologi

Som en første tilnærming til forståelse av etnometodologien kan vi forsøke å plassere den i sosiologifaget. En fornuftig måte å gjøre det på, kan være å ta utgangspunkt i begrepet paradigme, hentet fra Kuhns drøfting av ulike vitenskapsdisipliners utvikling og endring. Begrepet paradigme kan nyttes til å skille ulike vitenskapsgrener og også ulike perspektiver innen samme vitenskapsgren fra hverandre. Dette går klart frem av Ritzers (2008) definisjon av dette kompliserte begrepet:

“A paradigm is a fundamental image of the subject matter within a science. It serves to define what should be studied, what questions should be asked, how they should be asked, and what rules should be followed in interpreting the answers obtained. The paradigm is the broadest unit of consensus within a science and serves to differentiate one scientific community (or subcommunity) from another. It subsumes, defines, and interrelates the exemplars, theories and methods and instruments that exist within it “(s. A10).

En vitenskap eller disiplin kan ha ett eller flere paradigmer. Mens de fleste naturvitenskaper har ett dominerende paradigme, er sosiologi en disiplin der flere paradigmer konkurrerer om dominans. Sosiologi, og de

andre samfunnsvitenskapene, er hva Ritzer kaller ”multiple paradigm sciences”

Ritzer gir en god drøfting av ulike paradigmer i sosiologi. Hans drøfting kan sammenfattes i følgende skjema:

	Sosiale fakta	Sosiale definisjoner	Sosial adferd
Ekempler (intellektuelt forbilde)	Durkheim om selvmord	Weber om sosiale handlinger	Skinner om betinget adferd
Studiefelt	Sosiale fakta. Fokus på strukturer og institusjoner	Hvordan individet definerer sin sosiale virkelighet og hvordan disse definisjonene påvirker sosiale handlinger	Sosial adferd med vekt på belønning/straff
Teorier	Struktur- funksjonalisme Konfliktteorier	Aksjonsteorier. Symbolsk interaksjonisme Fenomenologisk sosiologi Etnometodologi	Adferdsteori Bytteteorier
metoder	Spørreskjema, makroanalyser, statistikk	Observasjoner, kvalitative intervjuer, eksperimenter i dagliglivet	Eksperimenter i laboratorier

Tabell 1 (med utgangspunkt i Ritzer, 2008)

I følge denne enkle klassifikasjonen er altså etnometodologi en sosiologisk teori som:

- tar utgangspunkt i Max Webers arbeider om sosial handling

- er opptatt av definisjoner og sosiale handlinger
- benytter seg av ulike metodiske tilnæringer

Ritzers klassifikasjon ble først utviklet i 1975 og er opprettholdt i hans nyere bøker, men med en nærmere gjennomgang av nyere teoretiske retninger, f. eks. system-teori i sosiale fakta paradigmet og eksistensialisme i sosiale definisjoner paradigmet.

Ritzers drøfting er sammenfattet her fordi den gir et første inntak til hva etnometodologi er og hvor perspektivet kan plasseres i sosiologien som disiplin. Som andre skjema er dette et forenklet bilde av ulike paradigmer eller perspektiver i sosiologien. Enkelte vil for eksempel savne plassering av et post-moderne perspektiv. Andre vil være uenige i plasseringen av ulike teorier og mange etnometodologer vil ikke være enig i at etnometodologi er en teori i det hele tatt, men heller en fundamentalt ny måte å studere sosiale fenomener på.

1.3 Etnometodologi: Et tidlig norsk bidrag

I en historisk sammenheng kan det være av interesse å se nærmere på hvordan en norsk sosiolog forsto etnometodologi. Bidraget er ikke bare interessant historisk; det gir faktisk også en av de mest lesbare tidlige introduksjoner til noe av grunnlaget for etnometodologi.

Thomas Mathisen (1975) presenterer i sin fremstilling av etnometodologi tre hovedmodeller som han finner fruktbare i studiet av det han i datidens sjargong kaller ”samfunnets struktur og utvikling”. Modellene benevnes henholdsvis norm-, opplevelses- og tvangsmodellen. Normer, subjektive opplevelser eller tvang blir de ulike ”forklaringsvariablene ” i hvert

perspektiv. Etnometodologi er da også hos Mathiesen et teoretisk perspektiv i opplevelsesmodellen som har individenes subjektive oppfatninger og fortolkninger som utgangspunkt for studier. Det etnometodologene er interessert i, ifølge Mathiesen, er hvordan slike fenomen som oppfatninger, fortolkninger og definisjoner blir skapt. Vitenskapsteoretisk er utgangspunktet fenomenologisk: i dagliglivet tas det meste for gitt, verden er slik den fremtrer for oss og vi regner også med at andre tar de samme tingene for gitt som det vi gjør. Hvilken interesse har så dette perspektivet for sosiologi? Mathiesen knytter spørsmålet om det som i fenomenologien kalles ”den naturlige innstilling” (det å ta noe for gitt) til et av de sentrale spørsmål i sosiologisk teori: hvordan er sosial orden mulig? Mathiesen hevder at studiet av den naturlige innstilling er viktig fordi ” det som tas for gitt, det ingen snakker om fordi det er opplagt og utgjør det vesentligste sammenbindende stoff i samfunnet”. Det er med andre ord hverken normer eller verdier som holder samfunnet sammen, men det at folk tar det for gitt at det finnes slike ”ting” som normer og verdier i samfunnet.

Det sentrale spørsmålet for etnometodologer blir derfor ikke: ”How is social order possible?”, men istedet: ” How is social order made possible?” Det sentrale studiefeltet for mange etnometodologer blir derfor de metoder som folk flest nytter for å konstruere inntrykket av sosial orden. Som Turner (1998) formulerer det:

“is not the process of creating for each other the appearance of a stable social order more critical to understanding how social order is possible than the actual substance and content of the occasioned corpus. Is there anything more to “Society” than member’s beliefs that it is “out there” forcing them to do and see certain things? If this

fact is true, “order” is not the result of the particular structure of the corpus, but the human capacity to continually assemble and disassemble the corpus in each and every interaction situation”(s. 421).

Det synet som her presenteres i en tidlig norsk variant og en senere amerikansk, markerer et klart brudd med tradisjonell sosiologi, i hvert fall slik den ble undervist i og forsket på på 1960- og 70- tallet. Interessen dreies fra fenomener som verdier, normer, bytte og strukturer og mot opptatthet av hvordan slik fenomener konstrueres i sosial samhandling for å skape inntrykk av en rasjonell og forståelig verden.

La oss knytte denne abstrakte gjennomgangen til et konkret eksempel fra høyere utdanning. Mange universiteter og høyskoler vurderer nå å fusjonere. Argumenter fremmes- stort sett- for og imot. Mange er opptatt av at fusjoner kan bli vanskelige fordi institusjonene har så forskjellige kulturer og at en hovedoppgave må være å få til en felles kultur i en ny fusjonert institusjon. I et slikt perspektiv blir kultur noe styrbart, stabilt og håndgripelig som kan endres, eventuelt manipuleres av ledere. Kultur er med andre ord et fakta. Men fra et etnometodologisk perspektiv blir kulturer ikke noe gitt: de er tvetydige, inkonsistente og åpne for mange ulike fortolkninger og forståelser. I forskningssammenheng blir det interessant å studere hvordan kultur som begrep og fenomen blir konstruert og rekonstruert gjennom samhandling mellom mange aktører ved institusjonen og hvordan disse konstruksjonene påvirker hvordan aktørene forholder seg til fenomenet. Interessen forflyttes fra å

betrakte kultur som et faktum til å studere hvordan aktørens definisjoner, opplevelser og erfaringer av kultur får konsekvenser for eksempel for fusjonsprosesser. Endringen av perspektiv er ikke bare av teoretisk interesse; den får konsekvenser for hvordan en forholder seg til tanken om og praktiske tiltak for å skape felles kulturer i høyere utdanning.

2. DET VITENSKAPSTEORETISKE GRUNNLAGET FOR ETNOMETODOLOGI

2.1 Innledning

Det synes å være enighet om at fenomenologisk filosofi danner grunnlaget for praktisk, empirisk etnometodologisk forskning. Det er derfor nødvendig å gi et riss av fenomenologi fordi det bidrar til å se både styrker og svakheter i det etnometodologiske perspektivet. Det blir ikke gitt noen utømmende eller representativ presentasjon; her trekkes kun de deler av fenomenologien frem som er relevante for en forståelse av etnometodologi. Fenomenologi sees her som en klargjører av den sosiologiske oppgaven og en idébank for valg av temaer og analyse av data.

Fenomenologi kommer fra det greske verbet *phainomai*, ” jeg viser meg”. Mathiesen definerer for eksempel fenomenologi som ”vitenskapen om fenomenene, om tingene eller begivenhetene slik de viser seg eller fremstår for oss”. (s. 26-27) Det fenomenologene er opptatt av er hvordan vi oppfatter gjenstander eller begivenheter. Selve substansen er av mindre interesse. Men det at et fenomen ”viser seg” for oss skjer ikke automatisk; vi blir på en eller annen måte tingene bevisst. Hvordan det skjer, er et sentralt tema for fenomenologene. Nathanson (1973) definerer da også

fenomenologi som en disiplin ”which seeks to identify, describe, and analyze the formal and constitutive elements of intentional consciousness”(s. 93). Et første enkle utgangspunkt for etnometodologene er derfor interesse for hvordan- på hvilke måter- noe fremtrer for oss og at denne problemstillingen har noe å gjøre med metoder vi nytter for å danne oss en oppfatning av ”virkeligheten”.

2.2 Edmund Husserl

Husserl regnes som fenomenologiens grunnlegger. Hans tidligere skrifter var reaksjon mot og kritikk av den tids psykologi, spesielt opponerte han mot den naturvitenskapelige formen for psykologi. Bruken av et naturvitenskapelig paradigme forutsetter at de fenomener psykologene studerer kan studeres på samme måte som naturfenomener, det vil si objektivt. Det innebærer at fenomenene har sin egen eksistens , uavhengig av vår persepsjon av dem. Husserl mener at en slik forutsetning er uholdbar fordi ingen objekter eksisterer uavhengig av vår bevissthet. Det sentrale for Husserl blir derfor hvordan objektene fremtrer i vår bevissthet. Hans mål var ” to examine the data of experience as they appear in consciousness with the theoretical tools of philosophic science” (Ritzer, 1975, s. 110)

Bevissthet blir dermed et sentralt begrep hos Husserl for å skille mellom “objektet i seg selv” og “objektet slik det fremtrer for oss”. Det sentrale i bevisstheten, mener Husserl, er at den har retning; det er alltid bevissthet om noe. Bevisstheten er hva Husserl kaller intensjonal. Bevissthet er i første rekke en relasjon mellom et subjekt og et objekt. Selve bevissthetsprosessen kaller Husserl noesis, objektet for vår bevissthet er

noema. Vår intensjonale bevissthet er først og fremst rettet mot det Husserl kaller "Livsverden" (Lebenswelt). På alminnelig norsk snakker vi helst om dagliglivet. Bevisstheten er dermed hovedsaklig rettet mot erfaringer, opplevelser og gjøremål i vårt daglige praktiske liv der vi som oftest er ureflekterte i våre praktiske gjøremål og rutiner. Vi har i dagliglivet det Husserl kaller en naturlig innstilling: pragmatisk, ureflektert (naiv) og godtaende.

Som en metode for å studere den gitt naturlige innstillingen, konstruerte Husserl den fenomenologiske reduksjon eller epoche. Husserl etablerte et skille mellom en naturlig og en teoretisk innstilling der den siste innebærer en vitenskapelig holdning hvor en forsøker å eliminere forutinntatte oppfatninger om de fenomener en ønsker å studere. Dette synet får konsekvenser for studiet av den naturlige innstilling; en må forsøke å fjerne seg så mye som mulig fra denne. Målet for den fenomenologiske reduksjon er å redusere objektet for ens oppmerksomhet slik at kun essensielle karakteristika står igjen.

Husserls fenomenologi er ikke en empirisk vitenskap, men en beskrivende filosofi. Han er ikke opptatt av virkelige fenomener, men av essensielle trekk ved deres mening slik de konstitueres i menneskenes bevissthet. Han viser til at " to have a meaning, or to have something in mind, is the cardinal feature of all consciousness" (Husserl, 1967, s. 261-262) Vi møter med andre ord et nokså idealistisk og "åndelig" utgangspunkt for samfunnsvitenskapen. Skal vi forstå fenomenologiens relevans for empirisk samfunnsvitenskap, er det Alfred Schutz vi i første omgang må vende oss til.

2.3 Alfred Schutz

Alfred Schutz representerer bindeleddet mellom Husserls rene fenomenologi og etnometodologi som empirisk vitenskap. Hans første verker er en syntese mellom Max Webers metodologiske tilnærming til samfunnsvitenskapene og Husserls fenomenologi. Etter at Schutz emigrerte til USA ble han også påvirket av James og Mead. Hans primære prosjekt ble å legge grunnlaget for en sosiologi som hadde til oppgave å beskrive det han kaller common-sense kunnskap, altså dagliglivets kunnskap. Når Schutz velge å fokusere på dagliglivets kunnskap som studiefelt, representerer dette et brudd med tidligere kunnskapssosiologi som hovedsaklig var opptatt av å studere formell kunnskap i for eksempel massemedia og i utdanningsinstitusjoner.

Et første inntak til Schutz' bidrag er å se nærmere på hans moderate kritikk av Webers arbeider om sosiale handlinger . I Ritzers paradigme er det denne delen av Webers sosiologi som dannet det intellektuelle forbildet i det paradigmet han kalte ”sosial definisjon paradigme” hvor Ritzer også plasserte etnometodologene. Webers utgangspunkt var at sosiologer burde studere og forklare sosiale handlinger. Med dette begrepet mente han følgende:

“in action is included all human behavior when and in so far as the acting individual attaches subjective meaning to it. Action in this sense may be either overt or purely inward and subjective; it may consist of positive intervention in a situation, or deliberately refraining from such action or passively acquiescing in the situation: Action is social in so far as, by

virtue of the subjective meaning attached to it by the acting individual... it takes account of the behavior of others and is thereby oriented in its course”(Weber, 1947,s.88).

Det sentrale begrepet i denne definisjonen er mening.

Menneskelig adferd blir sosiale relasjoner først når aktører knytter mening til sine handlinger og andre aktører forstår meningen med disse handlingene. Sosiale relasjoner er for Weber aktører som deler en felles meningskontekst og handler og samhandler på grunnlag av denne konteksten. Derfor vil for eksempel en kollisjon mellom to biler ikke være en sosial handling selv om det er menneskelig handling som ligger til grunn for kollisjonen. Heller ikke er alle handlinger sosiale handlinger. En menneskemengde som slår opp sine paraplyer orienterer sin adferd mot regnet, ikke mot andre mennesker. Adferd blir handlinger når de er meningsfulle for aktøren og handlinger blir sosiale når aktøren tar hensyn til andres adferd.

Gitt dette synet på sosiale handlinger, hvordan er det da mulig å studere disse handlingene empirisk? Weber definerer sosiologi som

“a science which attempt the interpretive understanding of social action in order thereby to arrive at a causal explanation of its course and effects”(Weber,1947, s. 88).

Her er det viktig å understreke begrepet “fortolkende forståelse” eller Verstehen som det vel er best kjent under i sosiologien. Weber insisterte på at å forklare sosiale handlinger var å fortolke dem i lys av de subjektivt intenderte meninger som aktører legger i sine

handlinger. Hva resultatene av handlinger blir, er en annen problemstilling. Forståelsen av aktørens intensjoner kan en få ved å spørre hva formålet eller hensikten med handlinger er, eller vi kan slutte oss til det ved å sammenligne med andre handlinger vi kjenner fra tidligere erfaring. Uansett, grunnlaget for forståelse blir å ta aktørens plass og forsøke å forstå handlinger og erfaringer fra hans ståsted.

Nå var Weber imidlertid ikke bare interessert i å forstå sosiale fenomener, han ville også årsaksforklare dem og verifisere disse forklaringene ved hjelp av statistiske og komparative analyser. Til tross for sin teoretiske interesse for sosiale handlinger, tilbrakte allikevel Weber det meste av sin tid til å studere sosiale fakta (jf. Ritzers skjema). Derfor ble det Schutz, mer enn Weber, som kom til å danne det intellektuelle forbildet for etnometodologene.

Schutz' utgangspunkt var det samme som for Weber: samfunnsforskningen skulle være fortolkende, den skulle bidra til å forstå den subjektive meningen i sosiale handlinger. Men Schutz fant Webers ideer uklare fordi Weber, som han sier: ” had little interest at all in the clarification of the philosophical presuppositions of even his own primary concepts”(Schutz, 1967, s. 7). Schutz ser det derfor som sin oppgave å klargjøre de forutsetninger som en fortolkende sosiologi bør bygge på fordi “only a radical analysis of the genuine and basic elements of social action can provide a reliable foundation for the future progress of the social sciences”(Schutz, 1967, s. 7).

Schutz oppgave ble derfor å utvikle et fenomenologisk grunnlag for en fortolkende sosiologi. Nathanson (1973) har gitt en kort og klar omtale av Schutz' livsverk:

” Schutz’s career was devoted to the systematic exploration of the everyday life as the matrix of the natural attitude. In what he termed the “taken for granted” routines and “typifications” of daily life he found the materials from which social reality comes to be constructed as meaningful for ordinary men as well as for philosophers and social scientists. The “meaning-structure” of the social world is the central theme” (s. 107).

La oss nå se nærmere på noen av de sentrale begrepene hos Schutz. Hans utgangspunkt var, som for Weber, at handlinger defineres gjennom meninger. Hva mener Schutz med det kompliserte begrepet ”mening”?

Han skiller for det første mellom to typer av mening, subjektiv og objektiv. Hovedforskjellen består i dette: når vi fortolker fenomener i den ytre verden løsrevet fra sin opprinnelse, sier vi at de har objektiv mening. 2 pluss 2 er fire uansett hvem som kommer med utsagnet og uansett hvilken kontekst det blir fremsatt i. Når vi derimot er opptatt av hvordan et fenomen eller utsagn genereres snakker vi om subjektiv mening. Schutz sier det slik: ” when we speak of subjective meaning in the social world, we are referring to the constituting process in the consciousness of the person who produced that which is objectively meaningful”(1967, s. 37).

Hvordan skal en så knytte begrepet mening til handlinger? Weber hevdet at aktøren selv binder sammen mening og handlinger. Schutz på sin side mener at dette er et uklart utsagn fordi handlingsbegrepet kan bety minst to ting: det kan enten referere til den ferdige, fullstendige handlingen eller det kan vise til handling som

en uavsluttet prosess. Schutz mener at det i begrepet handling ligger en forventning av fremtiden og han avgrensner derfor begrepet til å bety handling som prosess. Han låner her et begrep fra Heidegger og sier at en handling alltid har "the nature of a project". Det betyr, mener Schutz, at handlinger blir meningsløse adskilt fra prosjektet (eller formålet) med handlingen. Schutz presenterer videre en nokså komplisert analyse av de ulike måtene en handling kan ha mening for aktøren på. Analysen tar blant annet i betraktning en tidsdimensjon, der Schutz viser hvordan meningen med en handling kan skifte alt etter hvilket temporalt standpunkt aktøren tar til handlingen.

For Schutz blir det dermed viktig å forstå den mening aktøren selv legger i en handling i motsetning til den mening som sosiologen eller observatøren tillegger handlingen. Meningen med handlingen blir derfor en konsekvens av hvordan aktøren selv fortolker sine motiver, planer og sin egen situasjon. Observatørens oppgave blir å rekonstruere aktørens intensjoner, dvs komme frem til hva aktøren mente med sin handling. Dette perspektivet får konsekvenser for Schutz' teori om aktørens sosiale konstruksjon av virkeligheten. For Schutz blir ikke Verstehen bare sosiologens metode, men den metode som alle mennesker nytter i dagliglivet for å fortolke den sosiale virkeligheten de befinner seg i og også andre menneskers handlinger. Verstehen blir dermed den naturlige innstillings metode som danner grunnlaget for dagliglivets kunnskap som aktørene handler ut fra.

Spørsmålet som nå melder seg for Schutz blir dette: hvordan er det mulig for mennesker å forstå hverandre og komme frem til de samme oppfatninger, fortolkninger og forståelse av verden? Dette spørsmålet formulerer han som intersubjektivitetens problem.

Intersubjektivitet refererer til de dimensjoner i den individuelle bevissthet som er felles for en gitt gruppe mennesker. Sosiologisk blir begrepet sentralt; det knytter an til spørsmålet om hvordan sosial orden i det hele tatt er mulig. Uten felles forståelse og felles fortolkninger av de regler som finnes for sosial interaksjon, vil regulær samhandling opphøre. Sosial orden er derfor ikke noe som er gitt i samfunnet, den er et resultat av aktørenes uopphørlige praktiske arbeid. For Schutz blir det derfor viktig å studere de felles bevissthetsstrukturer (intersubjektivitet) som finnes, hvordan de genereres og hvordan de opprettholdes eller endres. Men hvordan lar intersubjektivitet seg analysere og studeres mer konkret?

Utgangspunktet for Schutz er at den enkelte aktør alltid tar utgangspunkt i sin biografiske situasjon når omgivelser og hendelser fortolkes. Vi er, sier Schutz, vokst opp i et spesielt miljø og fått særegne ferdigheter og kunnskaper. Det finnes ikke to mennesker som har samme biografiske situasjon. Allikevel: ” not only is there similarity between us, there is a shared world we held in common- the everyday reality within which we have our mundane being” (Nathanson, 1973, s. 110). Hvordan er dette mulig? Svaret hos Schutz ligger i det han kaller “reciprocity of perspectives” som tillater enkeltmennesker å dele den samme verden. Med dette menes at dagliglivets kunnskaper overser forskjeller i individuelle perspektiver. Dersom vi byttet plass med en annen aktør ville vi se tingene på samme måte som han gjør. Videre går vi ut fra at den vi samhandler med legger samme mening i det vi gjør som oss selv. Dette er mulig fordi vi er i den naturlige innstilling, begge erfarer og tolker den ytre verden, andre mennesker og hendinger på samme måter. Denne

prosessen skjer ved hjelp av typifikasjoner som er klassifikasjoner og kategoriseringer vi nytter for å organisere vår sosiale realitet. Akkurat som forskere nødvendigvis må forenkle virkeligheten i sine studier (for eksempel ved hjelp av modeller), må også vanlige mennesker gjøre det i dagliglivet. Aktørenes typifikasjoner er forenklinger og ofte stereotyper av en mer kompleks virkelighet. Vi kan kanskje si at typifikasjoner er aktørenes personlige teorier om hans omgivelser. Disse typifikasjonene er ikke gitt for evig og alltid, men er stadig utsatt for nye fortolkninger, revisjoner og tilpasninger på grunnlag av aktørenes erfaringer. Men det som er det sentrale i Schutz beskrivelse av typifikasjoner er at de, fordi de er forenklinger, tar mer for gitt enn det de gjør eksplisitt. Dette er sosiologisk relevant fordi det kan være i denne forenklingen og godtagelsen av den sosiale realitet at vi finner det sammenbindende element i samfunnet og det som i første rekke bidrar til å gi svar på det klassiske spørsmål om hva som gjør sosial orden mulig.

2.4 Husserl, Weber og Schutz: Noen felles hovedtrekk

Poenget med denne kort gjennomgangen er å vise noe av det vitenskapsteoretiske grunnlaget for etnometodologi. Hovedpunktene kan oppsummeres som følger:

1. Opptatthet av det subjektive

Fenomenologien er en reaksjon mot det objektivistiske synet i vitenskapen som hevder at verden er en objektiv realitet som kan studeres ved hjelp av

vitenskapelige metoder preget av systematisk empirisisme. De som sverger til den objektive tilnærmingen i samfunnsvitenskapen forsøker å eliminere subjektive elementer fordi de hevder at de er kilder til forvrengt og ukorrekt forståelse av verden. Den objektivistiske tilnæringsmåten i samfunnsvitenskapen kan best karakteriseres ved hjelp av Durkheims dictum: " treat social facts as things". Målet for objektivistisk sosiologi er " to study empirical regularities that are taken to be reflections of the external laws of an objective social reality independent of man's constitutive activity" "(Ritzer, 1975, s. 120). Fenomenologisk orienterte sosiologer aksepterer ikke denne virkelighetsoppfatningen. De ser ikke én virkelighet, men flere skiftende virkeligheter som konstitueres og rekonstitueres i sosial interaksjon. Det er det enkelte individ som konstituerer sin egen virkelighet og bevisstheten blir ikke en hindring, men selve sentrum for fenomenologenes studier. Det er ikke slik at fenomenologene benekter at det finnes en ekstern virkelighet, men de benekter at det er mulig på kjenne denne virkeligheten som et objektivt faktum Virkeligheten må studeres gjennom aktørenes egen fortolkninger. Det sentrale i etnometodologenes studier blir derfor aktørens subjektive definisjoner eller fortolkninger av den sosiale realitet fordi det er på grunnlag av disse aktørene handler i hverdagen. Denne opptattheten av det subjektive har også en metodologisk konsekvens. Avstanden mellom forsker og utforsket må bli så liten som mulig for å grep på aktørens definisjoner og fortolkninger.

2. Fokus på hverdagslivets realitet og den naturlige innstilling

Fenomenologisk orienterte sosiologer er som regel opptatt av det som tas for gitt i hverdagslivets aktiviteter. Selv om vi lever i "hver vår verden", er

hverdagslivets realitet den viktigste. Schutz kaller den "the paramount reality". Det er her vi inntar den naturlige innstilling og vi stiller sjelden eller aldri spørsmål om gyldigheten i de observasjoner og de fortolkninger vi gjør. Det er i denne naturlige innstillingen at vi lett glemmer at den sosiale virkelighet er skapt av oss selv og ikke har noen eksistens uavhengig av våre persepsjoner. Ritzer (1975) gir en konsist bilde av den forskningsoppgaven en fenomenologisk orientert sosiolog står ovenfor:

" The phenomenological sociologist desires not to study social facts, but instead, the process through which social facts are created by man. He desires to study the ongoing process of reality construction in society. He does not grant social facts objective existence; instead, he argues they only have the appearance of objective facticity"(s. 120).

Dette sitatet peker også på et annet sentralt tema for fenomenologisk sosiologi med utgangspunkt i tankene til Husserl, Weber og Schutz:

3. Fokus på generering av fenomener og sosiale prosesser

Det fenomenologien er opptatt av er hvordan noe blir til. "Tingen" i seg selv har mindre interesse. Derfor er en fenomenologisk sosiolog lite interessert i sosial orden som sådan, men mer hvordan sosial orden blir skapt. Dette innebærer et prosess-syn på både mennesker og samfunn. Endring blir sentralt; mennesket skaper og endrer seg selv gjennom sin egen aktivitet og samfunnet endres som et resultat av denne aktiviteten.

4. Vekt på mikroanalyser

Gitt fenomenologiens studiefelt (aktørenes sosiale konstruksjon av virkeligheten), er det naturlig at deres fokus er på mikro-nivået. Jack Douglas (1970) sier det slik:

” All of sociology necessarily begins with the understanding of everyday life and all of sociology is directed either to increasing our understanding of everyday life, or more practically, to improving our everyday life” (s. 3).

Dette er i hovedtrekk noe av det vitenskapsteoretiske grunnlaget for etnometodologi. Et annet utgangspunkt er kritikken av den dominerende positivistiske sosiologien vi fant i USA i etterkrigstiden. Denne kritikken skal vi se nærmere på nå.

3. KRITIKK AV NORMATIV SOSIOLOGI

3.1 Innledning

Etnometodologien er vokst frem som en reaksjon på det normative paradigmet som dominerte sosiologen i etterkrigsårene. Begrepet normativ sosiologi viser til den sentrale rollen som normer har i forklaringer av sosial adferd i den tradisjonelle sosiologien. Det er derfor nyttig å se nærmere på kritikken av den normative sosiologien for å forstå den retningen som etnometodologien har tatt. Kritikken har for så vidt vært implisitt i gjennomgåelsen av fenomenologien. Men her skal den utdypes nærmere. Spesielt skal vi se på kritikken som er rettet mot bruken av metoder i normativ sosiologi. Dette er en viktig kritikk fordi metode for etnometodologene i først rekke ikke er et rent teknisk hjelpemiddel, men en prosess som sosiologer og andre nytter for å generere fortolkninger av sosial realitet. Metode kan ikke sees adskilt fra teori, men som en viktig del av teorigrunnlaget for etnometodologer. Metoden som nyttes i en sosiologisk studie forteller oss om de eksplisitte eller implisitte forutsetninger som studien bygger på. Mens metode kan sees som en ressurs eller hjelpemiddel i klassisk sosiologi, blir den et tema eller studiefelt for etnometodologene.

Utgangspunktet for kritikken er allikevel den forskjellen som finnes mellom sosiale fenomener og naturfenomener. Etnometodologien er opptatt av sosiale fenomener som er preget av aktørenes intensjonale og meningsfylte handlinger. Schutz mener at :

” For the sociologist, his observational field, the social world, is not essentially structureless. It has a particular meaning- and relevance-structure for the human beings living, thinking and acting therein. They have preselected and preinterpreted this world by a series of commonsense constructs which determine their behaviour, define the goal of their action, the means available to them- in brief, which help them find their bearings in the natural and socio-cultural environment and to come to terms with it”(1962-1964, s. 5-6).

Etnometodologene ser altså mening og den sosiale virkelighet som tema for sine studier. Fordi sosiale handlinger er meningsfylte handlinger, må de studeres ut fra aktørens egne fortolkninger. Oppgaven for etnometodologi og fenomenologisk sosiologi generelt blir da ”to examine the processes by which the social world is constructed” (Walsh, 1974, s. 19). Det sentrale sosiologiske spørsmål om hvordan sosial orden er mulig, blir da ikke et spørsmål om verdier og normer. Sosial orden blir fra et etnometodologisk ståsted et resultat av ” the accomplishment of members’ describing and accounting practices and has no existence independent of them”(s. 21).

I motsetning til den sosiale verden står det naturlige verden som er preget av meningsløshet:

” It is up to the natural scientist to determine which sector of the universe of the nature, which facts and which events therein, and which aspects of such facts and events are topically relevant to their specific purpose. These facts and events are neither preselected, nor preinterpreted, they do not reveal intrinsic relevance structures.

Relevance is not inherent in nature as such; it is the result of the selective and the interpretive activity of man within nature or observing nature. The facts, data and events with which the natural scientist has to deal are just facts, data and events within his observational field, but his field does not "mean" anything to the molecules, atoms and electrons therein" (Schutz, 1962-64 , s. 5).

Den naturlige verden er en verden preget av objekter som har en ytre eksistens i forhold til en gitt observatør og som eksisterer uavhengig av ham. Dersom sosiologien skal være en objektiv vitenskap og studere eksterne objekter, må den ta mønster av naturvitenskapen. Det blir ikke mulig å nytte subjektivistiske kategorier, dvs. analysere samfunnet fra deltakernes ståsted . For å nå frem til objektive analyser, må en tvert imot innta en tilskuerrolle og nytte "vitenskapelige" begreper i sin analyse. Et slik syn er uforenlig med en etnometodologisk tilnærming til studiet av sosial virkelighet. Som Ritzer sier: " Instead of one natural order, objective order independent of man, he (The phenomenologically oriented sociologist) sees multiple, shifting realities that are profoundly dependent upon man..." (1975, s. 120). Vi skal ikke drøfte denne kritikken nærmere her, blant annet fordi den er kjent i norsk sosiologi. Det er vel i dag, både i Norge og internasjonalt, tvilsomt om det er noen som åpent bekjenner seg til et objektivistisk syn slik det er skissert her. Mer interessant er spørsmålet om hvorvidt sosiologer (og andre samfunnsvitere) bygger på et objektivistisk eller subjektivistisk syn i sine metodiske tilnærminger. Metoden i en studie forteller oss om de vitenskapsteoretiske forutsetningene bygger på. Etnometodologene har kritisert normativ sosiologi for å basere sine studier på naturvitenskapelige metoder med grunnlag i en hypotetisk-deduktiv

tilnærming der data samles inn ved hjelp av spørreskjema eller foreliggende statistikk. Resultatene av undersøkelsen sammenlignes med hypoteser om sammenhenger mellom variabler og forkastes/opprettholdes inntil videre på grunnlag av disse sammenligningene. Formålet med slike kvantitative studier er å komme frem til årsaksforklaringer eller generere lover som kan danne grunnlag for prediksjon eller kontroll.

Kritikken fra etnometodologene mot normativ sosiologi kan summeres i enkelte hovedpunkter:

3.2 Bruk av et normativt paradigme

Under rubrikken normativ kommer det meste av tradisjonell sosiologi enten den kaller seg struktur-funksjonalistisk, konfliktteoretisk eller er mer bytteteoretisk orientert. Hovedskillet i sosiologisk praksis, mener etnometodologene, går ikke mellom for eksempel strukturfunksjonalister og konfliktteoretikere, men mellom et normativt og et fortolkende paradigme. Begge paradigmer har det samme studiefelt; sosial interaksjon. Kritikken mot det normative paradigme går på dets forståelse av interaksjon som normstyrt. I dette paradigmet sees handlinger og interaksjon som norm- eller regelstyrt. Aktørene handler på grunnlag av sine disposisjoner, dvs innlærte institusjonaliserte regler om adferd, eller de handler på grunnlag av rolleforventninger som kan sees som regler som er allment anerkjent i det sosiale system. Disposisjoner, regler og rolleforventninger blir sett på som årsaker til sosiologisk relevante handlinger. Vi handler på visse måter fordi vi er blitt sosialisert til det eller fordi vår rolle krever det av oss. Det normative paradigme opererer med tre elementer: aktører, regler og situasjoner. Det antas at aktørene følger visse regler i gitte situasjoner.

Regler og situasjoner eksisterer uavhengig av hverandre og begge eksisterer uavhengig av aktørene. Med andre ord: situasjonene vil være de samme uavhengig av hvilke regler som anvendes. Det normative paradigmet forutsetter at aktørene i en situasjon deler et felles system av symboler og meninger. Straks situasjonens mening er gitt (i seg selv en automatisk prosess i det normative paradigmet) vil aktøren anvende de regler som gjelder for situasjonen. Ut fra dette synet er allerede meningen med situasjonen determinert ved det felles symbolsystem som foreligger. Aktørene spiller liten eller ingen rolle i definisjonen av situasjonen. Dette synet er problematisk for tilhengere av det fortolkende paradigme fordi de benekter at det finnes en meningsfylt ekstern virkelighet uavhengig av sosial interaksjon. Det normative paradigme innebærer et syn på interaksjon som ikke er noe annet enn prosesser der aktører kommuniserer med hverandre og nytter symboler med felles meninger. Problemet med et slikt syn er at meningen med situasjonen sees som noe gitt og stabilt som allerede er etablert før situasjonen finner sted. Etnometodologene mener på sin side at meningen med situasjonen ikke kan sees uavhengig av hvilke aktører, regler og konkrete situasjonen en studerer. Disse tre elementene kan ikke sees uavhengige av hverandre, som i det normative paradigmet, men gjensidige avhengige. I stedet for å trekke ut et av elementene og hevde at dette er årsak eller virkning, ser etnometodologene det slik at det er aktører, regler og definisjoner som konstituerer den situasjonen som interaksjonen finner sted i. Interaksjon blir derfor adskillig mer komplisert enn ren kommunikasjon ut fra allerede konstituerte meninger. Blumer beskriver for eksempel interaksjon som en prosess der:

” the participants fit their acts together, first by identifying the social act in which they are engaged and, second, by interpreting and defining each other’s act in forming the joint act. By identifying the social act or joint action, the participant is able to orient himself; he has the key to interpreting the acts of the others and a guide for directing his action to them”(1969, s. 240).

Interaksjon blir ut fra dette en fortolkningsprosess der meninger skifter med regler, aktører og situasjoner. Wilson (1970)forklarer forskjellen mellom det fortolkende og normative paradigme slik:

” ...in the interpretive view of social interaction, in contrast with the normative paradigm, definitions of situations and actions are not explicitly or implicitly assumed to be settled once and for all by literal application of a preexisting, culturally established system of symbols. Rather, the meanings of situations and actions are interpretations formulated on particular occasions by the participants in the interaction and are subject to reformulation on subsequent occasions “ (s. 69).

Det er altså ikke slik at normer og regler automatisk påvirker sosiale handlinger; meninger og situasjonsdefinisjoner objektiviseres i den fortolkende interaksjonsprosessen. Forenklet: for å forstå sosial interaksjon, må aktørenes forståelse, fortolkning eller definisjon av situasjonen først undersøkes. Regler er ikke uvesentlig, men de taler ikke for seg selv. Mehan og Wood sier det slik:

” In the ethnomethodological mode, persons are treated as reality constructors. Rules are dependent upon the ceaseless, ongoing activities of persons within social situations. The ethnomethodological model is a characterization of the way persons create situations and rules, and so at once create themselves and the social realities (1975, s. 98).

3. 3 Deduktive forklaringer

Etnometodologenes synspunkt på at meninger konstitueres i sosial interaksjon og ikke kan sees uavhengig av regler, aktører og kontekst får konsekvenser for hva de mener er gyldige forklaringer i sosiologisk forskning. Ankepunktet i forhold til det normative paradigmet er deduktive forklaringsmåter der fakta forklares ved å vise at de kan deduseres logisk fra antatte teoretiske premisser som sier noe om årsaksforhold mellom hendelser og variabler på den ene siden og gitte empiriske betingelser på den annen side. Fremgangsmåten er kjent: teorier er utgangspunktet, testbare hypoteser utledes, observasjoner foretas på grunnlag av hypotesene, og resultatene sammenlignes med hypotesene. Sammenligningen fører til at teorien avkreftes, modifiseres eller bekreftes inntil videre.

Deduktive forklaringer er som oftest årsaksforklaringer. Slike forklaringer krever hva Wilson kaller bokstavelig (literal) definerte begreper og målinger. ”Bokstavelige forklaringer” bygger på hva Wilson mener er to lover: loven om den ekskluderte middelposisjon og loven om identitet. Den første loven skiller fenomener dikotomt, enten er noe p eller ikke-p. Ifølge denne loven kan ikke et objekt være to ting på samme tid. Straks et fenomen er definert å være i besittelse av visse egenskaper, forutsettes disse

egenskapene å være stabile, diskrete og permanente. Loven om identitet innebærer at dersom noe er definert på en bestemt måte en gang, vil det også bli definert på samme måte senere og det vil også bli definert på samme måte av alle kompetente observatører. Årsaksforklaringer, mener Wilson, krever at fenomener skal studeres i henhold til identitetslover som innebærer at alle identiske fenomen har samme egenskaper.

I praksis betyr disse abstrakte kravene til deduktive forklaringer at "each description entering into deductive explanations must be treated as having a stable meaning that is independent of the circumstances in which it is produced"(Wilson, 1973, s. 71). Dette innebærer igjen at det må forutsettes en form for kognitiv konsensus; har man forskjellige tilfeller av samme sosiale situasjon må en gå ut fra at "actors agree in recognizing situations at different times and in different places as being instances of "the same kind" of situation and therefore behave similarly" (Mennell, 1975, s. 2292).

Etnometodologene hevder at deduktive forklaringer er uakseptable fordi sosiale handlinger verken er nettverk av årsakskjeder eller kan underkastes bokstavelige beskrivelser. Sosiale handlinger er i første rekke meningsfylte handlinger og mening er i dagliglivet verken stabil, konstant eller uavhengig av kontekst, regler eller aktører. Loven om den ekskluderte middelposisjon er ikke mulig i dagliglivets opplevelsesverden. Heller ikke er identitetslover anvendelige i studiet av folks dagligliv fordi de samme begreper kan bety forskjellige ting for forskjellige aktører i forskjellige situasjoner. Folks begrepsbruk og meningen med disse begrepene er knyttet til individuelle kontekster og biografier.

Vi opererer her med to typer virkelighet: dagliglivets der meninger er stabile, lite konstante og helt avhengige av den kontekst de forekommer i og

den vitenskapelige virkelighet der meninger antas å være felles for oss alle, stabile og kontekstfri. Dersom en ser sosial interaksjon som styrt av regler og at kognitiv konsensus er allmenn i samfunnet, er deduktive forklaringer akseptable. Problemet er imidlertid at slike forklaringer blander sammen to typer virkelighet, dagliglivets og den vitenskapelige. Deduktive forklaringer tar utgangspunkt i en vitenskapelig rasjonalitet og måler- bokstavelig talt- hverdagslivets rasjonalitet i forhold til denne. En type virkelighet (vitenskapelig) presses på en annen (hverdagslivets). Slik forvrenges den virkelighet som sosiologens teorier skulle utsi noe om. I stedet må en, som Garfinkel skriver, ” cease treating the scientific rationalities as a methodological rule for interpreting social action” (1967, s. 279) Fokus i etnometodologi blir i stedet “the natural logic of common sense meanings”(Cicourel, 1964, s. 103).

Så langt har vi vært opptatt av å vise hvordan to av de grunnleggende forutsetningene i det normative paradigmet, regelstyrt interaksjon og bruken av deduktive forklaringer, inneholder svakheter som er uforenlige med studier av sosial interaksjon. Spørsmålet blir nå: hvilke problemer oppstår videre i den konkrete forskningsprosessen som et resultat av disse svakhetene i det normative paradigmet?

3.4 Normativ logikk

Med metode i samfunnsvitenskapene menes et sett teknikker som nyttes for å samle inn data. Utgangspunktet for etnometodologenes kritikk av sosiologisk metodebruk er nettopp uttrykket ”samle inn data ”. De hevder at en slik begrepsbruk er et tegn på sosiologenes manglende bevissthet om den rollen metoder har både i utvikling av teorier og konstruksjon av data. Et

grunnleggende premiss i fenomenologisk sosiologi er at metode ikke ”bare” er et sett teknikker, men en prosess der sosiologen genererer et abstrakt syn på hva den sosiale realitet er. Implisitt i metode, både som begrep og fremgangsmåte, ligger en rekke forutsetninger knyttet til vitenskapsteori generelt og logiske tenkemåter mer spesielt.

Etnometodologenes utgangspunkt for kritikk av tradisjonell metodebruk er skillet mellom vitenskapelige og hverdagslivets realiteter. Dersom hverdagslivets virkelighet skal måles eller vurderes opp mot den vitenskapelige finner en stort sett at den er både mindre logisk, rasjonell og eksakt enn den vitenskapelige. Det er en rimelig konklusjon; vitenskapelige fremgangsmåter er bygget opp ved hjelp av formell logikk. Bruken av slik logikk forutsetter at dette er et system som er bedre enn andre med hensyn til klarhet og konsistens. Men etnometodologene hevder at det ikke er noen almenn grunn til at formell logikk skal nyttes for å konstruere beskrivelser av alle andre virkeligheter enn den vitenskapelige. Dersom formell logikk skal ha universell anvendelse, må den tilfredsstillende minst to krav: et slikt system må for det første ikke være bygget på et common-sense system som ofte er preget av tvetydighet og uklarhet når det gjelder argumentasjon. Dersom formell logikk bygger på et slikt common-sense system kan det ikke hevdes at den formelle logikken har overskredet common-sense tenkemåter og kan derfor heller ikke inneholde mer fundamentale sannheter enn dette. For det andre må det formelle logiske systemet vise at objekter som studeres er konstante og uavhengige av de metoder som nyttes for å studere dem.

Etnometodologene hevder at ingen av disse betingelsene er tilstede i den formelle logikken. Også formell logikk må i siste instans bygge på common-sense i fortolkningen av sosiologiske data. Heller ikke kan etnometodologene akseptere at objekter er konstante, men at de snarere får

sin mening gjennom de metoder som nyttes for å studere dem. Data samles ikke inn; de konstrueres gjennom forskningsprosessen.

Derfor mener etnometodologene at den vitenskapen som bygger på formell logikk kun er ett blant mange valide syn på den sosiale virkelighet. Det er ingen grunn til at dette bestemte perspektivet skal få en prioritert stilling i forhold til andre syn. Det er snarere slik at anvendelse av den formelle logikken bidrar til å forvrengte den virkelighet som denne logikken skal hjelpe til med å studere. Mehan og Woods hevder:”..... the imposition of one reality on another necessarily distorts the reality studied” (1975, s. 238). La oss gi et konkret, kanskje litt banalt, eksempel på en slik forvrenging (hentet fra Mehan og Wood, side 38-43 og Cicourel, side 248):

Tester nyttes ofte i det amerikanske skolevesen for å bedømme skolebarns intelligens, kunnskaper og utviklingstrinn. Viktige beslutninger om barnas skolegang tas på grunnlag av disse testene. En av disse testene går for eksempel ut på å undersøke barnets modenhetsnivå. Barna får utlevert et ark der det på den ene siden står et ord og på den andre siden vises tre bilder. Barna skal krysse av for det bildet som passer sammen med ordet. Et ark kan for eksempel ha ordet fly og vise bilde av en elefant, en fugl og en hund. En slik test viste at mange av barna hadde krysset av for bildet av en elefant. Da de ble spurt om grunnen til det, svarte barnet at det var fordi bildet viste Dumbo (Disneys flyvende elefant). Ut fra testerens kriterier var svaret galt og barnet sett på som ”an inadequate adult, a nonresident of the tester and the teacher’s reality (Mehan og Wood, s. 38).”. Men nettopp det å se barnet som mer eller mindre voksen, er å forvrengte barnets virkelighet der skole, lek og inntrykkene fra massemedia går over i hverandre og ikke er like klart atskilte som i den voksnes verden. Det testen er ute etter er å måle barnets evne til å resonnere riktig, men denne evnen

måles ut fra testerens virkelighet og ikke barnets. En slik test sier derfor lite om barnets evner, men i stedet noe om i hvilken grad det deler testerens virkelighetsoppfatning.

Sosiologer er, mener etnometodologene, på mange måter lik slike pedagogiske testere. De ”går ut” for å samle data, spesielt gjennom intervjuundersøkelser som nok er den hyppigst anvendte metoden i sosiologiske studier. I forlengelsen av drøftingen av normativ logikk, kan det være interessant å se nærmere på etnometodologenes kritikk av en mer konkret datainnsamlingsmåte, som spørreskjema slik de anvendes i surveys.

3.5 Bruken av spørreskjema i sosiologien

I strukturerte spørreskjema konstruerer sosiologen et sett av spørsmål ut fra visse hypoteser som er satt opp på forhånd med utgangspunkt i et teoretisk perspektiv. Et av ankepunktene mot de normative sosiologene er at de har konstruert spørreskjemaet uten at de på forhånd har vært i kontakt med studiefeltet de skal utforske. Utgangspunktet for etnometodologene er at en forsker må ha kjennskap til studiefeltet og det som foregår i dagliglivet før en konstruerer spørsmål. Slike kjennskap krever deltaking, ikke en passiv tilskuerholdning. Grovarbeidet i den normative sosiologien utføres ved skrivebordet, ikke i felten- hevder etnometodologene.

Men la oss gå ut fra at sosiologen har konstruert et spørreskjema og skal starte innsamling av data. ”Data” blir da svarene på de spørsmålene som sosiologen har stillet. Svarene er indikatorer på fenomenet som studeres; det er sjelden sosiologen kan studere direkte de fenomener han er interessert i (med flere unntak, for eksempel observasjonsstudier. Men da beveger vi oss stort sett bort fra det normative paradigmet). Nok et enkelt eksempel:

dersom en sosiolog er interessert i å studere årsaker til skilsmisser og har en teori om det er dårlig moral som er årsaken, er det vanskelig å se hvordan ”dårlig moral” kan studeres direkte. Den metodiske oppgaven for sosiologen blir å konstruere spørsmål, evt. også svarkategorier som kan gi indikasjoner på hvorvidt personer har god/dårlig moral. Men problemet med indikatorer er at forskeren ”are forced to depend upon indicators because their commitment is to causal explanations, not to the experiential substance of scenes” (Mehan og Wood, 1975, s. 44). Fra et etnometodologisk synspunkt blir problemet dette: årsaksteorier, bruk av spørreskjema og presentasjon av funn i tabeller sier lite om de handlinger i dagliglivet som “har ført til “ at tallene i tabellen fremkommer. Tallene, hevder etnometodologene, er falske fordi de er fjernet fra sin opprinnelige sammenheng. Et eksempel på hvordan ”objektive” tall kan gi oss en falsk forståelse av virkeligheten finner vi i Cicourel’s studie av familieplanlegging i Argentina. Cicourel (1975) presenterer en tabell som viser følgende tall: 90% av alle menn og 83% av alle kvinner er født i urbane strøk, de er av katolsk opprinnelse og det er få skilsmisser, separasjoner og ekteskap inngått for annen gang. Med andre ord skulle forholdene ligge godt til rette for familieplanlegging i Argentina. Men Cicourel hevder at disse tallene sier lite om hvordan folk lever i virkeligheten og hva de dekker over. De forteller ikke noe om folks dagligliv, virkeligheten i Argentina er en annen enn den tallene gir inntrykk av. Fordi det ikke er lovlig med skilsmisser i Argentina, skiller ikke folk seg; de trer ganske enkelt ut av ekteskap slik det passer seg. Eller de lever i en rekke forhold og opprettholder formelle ekteskap fordi det passer eller lønner seg. Det som karakteriserer familiemønstret i Argentina er ikke den stabiliteten tabellene gir inntrykk av, men snarere en ustabilitet som kan avdekkes ved studier av folks dagligliv.

Problemet med normativ sosiologi er ikke bare at den abstraherer dagliglivets fenomener, men også at

”its abstractions systematically distorts what common sense tells us was the beginning phenomenon of interest: the actual day-to-day life of human beings. In the sociologist’s table of data, and even more in the theories made up about these tables, one cannot find a sense of the person’s activities that produced the various phenomena those tables talk about” (Mehan og Wood, 1975, s. 48).

Det første problemet med en slik form for datainnsamling er at den presser en struktur på “respondentene” som ikke er konsistente med deres eget liv. Datainnsamling basert på formell logikk sier oss lite om hvordan sosiale prosesser genererer de tall som fremkommer i tabellene. Dette er slik fordi omtalen av de sosiale handlingene ikke kan gi en adekvat beskrivelse av hvordan handlingene har funnet sted i dagliglivet. Vi skal forsøke å forklare dette nærmere.

I en intervjusituasjon forteller en person om hvordan visse handlinger er utført i dagliglivet. Nå er intervjueren ikke interessert i denne omtalen i seg selv (det som etnometodologene kaller ”talk”), men fordi omtalen kan gi indikatorer på noe annet. For intervjueren blir omtalen av handlinger, snakk som det kan kalles på norsk, problematisk fordi det (snakket) må tilpasses den formelle logikkens enten-eller kategorier. Fordi spørreskjemaet er konstruert som et enten-eller system, må snakket transformeres slik at det kan tilpasses dette systemet. Det er dette som kalles koding. Problemet er at kodingen skjuler det som har gått for seg i interaksjonsprosessen intervjuer-spørreskjema-respondent. Og ikke bare det: ved å omforme dagliglivets

”ongoing flow of life” til enkle kategorier som kan tilpasses et spørreskjema, forenkler forskeren veien til årsaksforklaringer. Denne prosessen fjerner forskeren fra dagliglivet ved at dets mangfold, tvetydighet og usikkerhet blir kategorier som kan manipuleres etter forskerens behov. Denne prosessen blir i første rekke et teknisk problem som løses ved hjelp av statistiske analyser. I denne manipuleringsfasen av korrelasjoner, regresjoner og multivariate analyser forsvinner respondenten fullstendig ut av bildet.

Empirisk forskning avsluttes gjerne med en forskningsrapport der forskeren presenterer sin funn. Ofte er det dessverre slik at alminnelige mennesker ikke alltid kjenner seg igjen i de beskrivelser og analyser som gjøres, enten de nå fremstilles som rasjonelle aktører eller som det etnometodologene kaller ”nikkedukke” i samfunnets normsystem. Det kan synes som om normative sosiologer, i sin streben etter vitenskaplighet, har fjernet seg fra sosialt liv:

”Positivists cannot understand that the realities of society and culture are a function of passion and judgment, and without passion and judgment they cannot be apprehended in their true nature. It is of the greatest importance that dealing with human matters from a distance and by means of instruments is no mere innocent mistake, it is artful deception.... the ultimate effects of which cannot be anything but the further spiritual deracination of man and the increase of the sum total of alienation in society” (Bittner,1973, s. 115).

Dette bringer oss over til spørsmålet om validitet og reliabilitet i forskningen. Hvis det virkelig er slik, som etnometodologene hevder, at vanlige mennesker ikke kjenner seg igjen i sosiologenes beskrivelser, hvem

er det da han skriver for? Og hvis det er slik, som implisert i spørsmålet ovenfor, hvilke konsekvenser kan det få hvis sosiologer i hovedsak skriver for andre sosiologer (spør etnometodologene).

3.6 Validitet og relevans i sosiologien

I normativ sosiologi er det slik at spørsmål om validitet anses som et internt sosiologisk problem. Ifølge Phillipson (1974) er det to spørsmål som avgjør en studies validitet: for det første den indre logikk i metode og forklaringsmåter og for det andre støtte fra andre studier som eventuelt kan bidra til å bekrefte de funn en har kommet frem til. Disse to kravene til validitet gjør det vanskelig for andre enn forskeren selv å vise sammenhengen mellom den rekonstruerte logikken i sosiologiske undersøkelser og den logikken som nyttes av vanlige mennesker i dagliglivet, det som Kaplan (1998)kaller ”logic-in-use”.

Etnometodologene mener derfor at det er nødvendig med et nytt validitetskriterium i sosiologien. Grunnlaget for et slikt kriterium finner de hos Schutz. Han hevder at det er tre kriterier som må tilfredsstilles når en skal konstruere og evaluere samfunnsvitenskapelige modeller av sosial virkelighet. De to første er postulatene om logisk konsistens og subjektive fortolkninger. Det tredje, som interesserer oss her er, hva Schutz kaller ”the postulate of adequacy:

”each term or concept in the model of action must be constructed so that an act actually performed in the world in the way indicated by the construct would be understandable for the actor himself and for his fellowmen in terms of commonsense schemes of interpretations This

ensures consistency of social scientific constructs with those of everyday commonsense experience” (1962, s. 43-44).

Schutz’ poeng er altså at validiteten i sosiologiske undersøkelser etableres ved å sikre kontinuitet og konsistens mellom sosiologens fortolkninger og samfunnsmedlemmenes fortolkninger av den sosiale realitet. Disse to typene av fortolkninger kalte Schutz henholdsvis førsteordens (forskerens) og annenordens (medlemmenes) fortolkninger eller typifikasjoner. Vi vil da ha et adekvat validitetskriterium når disse to typifikasjonene er konsistente med hverandre. Validitet etableres derfor ved å utvikle metoder som viser at sosiologens rekonstruksjoner av den sosiale realitet er konsistente med medlemmenes. Dette er imidlertid et ideelt validitetskriterium som neppe er oppnålig i praktisk forskning blant annet fordi medlemmene aldri kan fortelle forskeren hvordan ”det var i virkeligheten”. Medlemmenes opplevelser og erfaringer er alltid mer omfattende enn de kan gi uttrykk for verbalt. Forskeren må derfor være fornøyd med å operere med et tilnærmet validitetskriterium som i alle tilfelle ligger nærmere den sosiale realitet slik den oppleves av medlemmene, enn det tradisjonelle validitetsbegrepet gjør. Den metodiske utfordringen blir da hvordan en skal sikre eller styrke slik konsistens. Dette spørsmålet berøres ikke av Schutz som er mer opptatt av rent vitenskapsteoretiske problemstillinger. Men i praktisk (kvalitativ) forskning er det etter hvert utviklet ulike teknikker for sikring av validitet (eller gyldighet), hvorav det som kalles ”member-checking” nok kan sees som et forsøk på å sikre konsistens mellom de to formene av typifikasjoner som Schutz beskriver.

Etnometodologene ser også andre problemer med den normative sosiologiens validitetskrav, nemlig kravet om at data skal være

reproduserbare og at det skal være enighet forskerne imellom om en undersøkelses validitet. Disse kravene kan forstås i sammenheng med den normative sosiologiens økte interesse for kvantifisering og målinger. En fare ved en slik opptatthet er at det lett kan bli metodene som styrer problemstillinger og forskningstema og ikke omvendt. Etnometodologene nekter også å akseptere at tallenes tale er klare, at statistikk er verdinøytrale hjelpemidler. I stedet hevder de at normative sosiologer velger tema og treffer metodologiske valg med utgangspunkt i en statistisk og ikke en sosiologisk referanseramme. Dette er tvilsom praksis, blant annet fordi:

” like any other body of theory it (statistics) contains implicit ordering of principles which impute values to the phenomena being studied, for example in relation to social action, statistical theory imputes certain kinds of rationality to men which rest on notions of probability” (Phillipson, 1974, s. 97).

Spørsmålet blir da i hvilken grad slike “implicit ordering principles” i statistikken er relevante for de fenomener sosiologen studerer. Cicourel hevder at det som er statistisk relevant, kan være sosiologisk irrelevant. Hans tese er at:

” present measure devices are not valid because they represent the imposition of numerical procedures that are external to both the external social world empirically described by sociologists and to the conceptualizations based on these descriptions” (1973, s. 2).

Cicourel mener at det vi har i sosiologien i dag er hva han kaller measurement by fiat: målinger og kategorier som sosiologen nytter har en tilfeldig og tvilsom sammenheng med de fenomener han studerer. Mens dagliglivet er preget av meningsfylte handlinger som er både tvetydige og i stadig endring, er det matematiske språket statisk og logisk konsistent. Validiteten, samsvaret mellom medlemmenes og forskerens virkelighetsforståelse blir vanskelig å etablere dersom:

” the sociologist turns meanings into numbers because the link between the sociological number categories and the meanings of the social world are achieved by fiat. The sociologist makes an unexplicated leap from the commonsense categories of practical reasoning to the number categories of mathematics. Thus the problem faced in the process of conceptualization is the nature of equivalence between the observer’s concepts and the social phenomena he selects for study and which are subsumed under the concept” (Phillipson, 1974, s. 99).

Vi kan oppsummert si at det første validitetsproblemet i normativ sosiologi er å følge prosessen fra medlemmenes logikk i dagliglivet til forskerens rekonstruerte logikk. Problemet er hvordan forskeren i denne prosessen, der en hovedsaklig nytter statistiske målinger, omformulerer hverdagslivets logikk til en vitenskapelig logikk som ikke er forenlig med medlemmenes.

Etnometodologene peker også på et annet problem i forbindelse med målinger og bruk av statistikk i sosiologien. På den ene siden bidrar ”vitenskapelige” metoder til at faget blir mer respektabelt i akademiske

miljø. På den annen side øker avstanden mellom forsker og utforsket. Dette gjør det vanskelig å etablere adekvat validitet i Schutz' betydning av begrepet. Medlemmene kan med få unntak ikke klare å følge forskeren matematiske språk, hans utregninger, slutninger; i det hele tatt den kvantitative tenkemåten. Den som leser hans forskningsrapporter må derfor stole på sin sunne fornuft og selv finne frem til meningen med det forskeren har skrevet. Philipson hevder at vi nå står overfor et spørsmål om politisk relevans:

”Quantification is therefore politically convenient for the sociologist because it obscures the meaning of his project. The increasing concern to quantify meanings and values is itself a further step in the dehumanizing process of contemporary sociology, for the more men’s intentionalities are reduced to numbers and are severely distorted in the process, the more difficult it becomes to recognize their intrinsic qualities” (1974, s. 98).

Det er altså ikke bare slik at akademiske validitetskrav gjør forskningsprosessen uklar, men også at disse kravene kan føre til at sosiologien blir faglig og politisk irrelevant. Krav om intersubjektivitet og reproduserbare data kan føre til opptatthet av perfekte studier der selve temaet, problemstillingen og funn blir mindre viktige. Tekniske detaljspørsmål og ukontroversielle tema kan bli stående i sentrum og skyve til side fundamentale epistemologiske spørsmål og fokus på politisk viktige saker.

Konsekvensen av etnometodologenes syn på metode og statistikk blir at målinger i sosiologien må begrenses til sosiale fenomener som virkelig er

målbare og at de må forsøke å behandle ikke-numeriske fenomener på en mer adekvat måte på det begrepmessige og praktiske plan. Betingelsene for adekvat validitet må være at alminnelige mennesker får innsikt i forskningsprosessen og kan være med på å avgjøre i hvilken grad sosiologen har klart å reprodusere annengrads typifikasjoner der aktørene kjenner seg selv igjen. En forutsetning må da være at forskeren skriver på en rimelig forståelig måte og også at hans relevanssystem, valg og beslutninger i forskningsprosessen gjøres eksplisitt. På samme måte som sosiologen forsøker å avmystifisere verden, må han også avmystifisere sin egen forskningsprosess.

Men det vil allikevel være for enkelt å se dette kun som en endring av forskningspraksis. En ny praksis vil innebære en ny innstilling til vitenskapelig arbeid der den tradisjonelle forskerrollen erstattes av et forskerideal som kan hjelpe til å utdype sosiologens bevissthet om hvem han er, hans rolle i forskningsprosessen og på hvilke måter han selv bidrar til å konstruere de data han analyserer. Det er for eksempel dette Alvin Gouder kaller reflektiv sosiologi

3.7 Bruk av offisiell statistikk i normativ sosiologi

Jack Douglas (1967) hevder i sin sosiologiske analyse av selvmord at "throughout the Western world exists a general belief that one knows something only when it has been counted " (s. 163) Som drøftet over, synes dette også å gjelde for den normative sosiologien. Men nå er det slik at det ikke alltid er sosiologene selv som samler inn og produserer den statistikken som nyttes i undersøkelsene. Ofte nytter de offisiell statistikk i

sine analyser, enten det gjelder selvmordsrater, kohortanalyser, avviksstudier eller skolekarakterer.

Slik statistikk gjør arbeidet lettere for forskeren; hans rolle bli nå i første rekke analytikerens. Men det oppstår også problemer. Etnometodologene kritiserer bruk av foreliggende statistikk ut fra Schutz' skille mellom første- og annengrads typifikasjoner. Når normative sosiologer nytter foreliggende (som oftest offisiell) statistikk, stoler de på de typifikasjoner (klassifiseringer og kategoriseringer) som er foretatt av andre dem selv, for eksempel ansatte i byråkratier, i organisasjoner eller også av forskere i andre fag. Men også for disse er prosessen den samme: folk typifiserer ut fra praktiske formål. Spørsmålet er om disse typifikasjonene uten videre kan overføres til sosiologiske studier med andre formål enn de rent praktiske som var utgangspunktet for dataene. Etnometodologene hevder at datainnsamling i for eksempel byråkratiet har de samme svakheter som i den normative sosiologien. Ved å ta slike data for gitt, blir ikke sosiologien noe annet enn en "folkesosiologi" der sosiologens fortolkninger, forståelse og oppfatninger av dataene ikke har noen annen status enn de fortolkninger som alminnelige mennesker har (synspunktet er nokså ekstremt og vil bli kommentert i en senere kritikk av det etnometodologiske perspektivet).

Bruken av offisiell statistikk sier oss lite om de sosiale prosesser som har generert denne statistikken. Dersom sosiologi skal bli noe annet- og mer- enn en folkesosiologi, må den studere de prosesser der dagliglivets typifikasjoner blir generert fordi det er i disse prosessene data om sosiale fenomener som selvmord, avvik og skolegang blir konstruert. Studiet av disse prosessene må bygge på forskerens forståelse av folks dagligliv og hvordan aktørene konstruerer mening gjennom sosial interaksjon. Ved å

nytte offisiell statistikk utelater forskeren å studere aktørens egne meningsstrukturer. Forskerens fortolkninger kan så tilpasses hans teorier, uten at det finnes noe belegg for de tolkninger som gis. Flere eksempler på dette finnes for eksempel i Durkheims bok om selvmord.

4. HVA ER ETNOMETODOLOGI

4.1 Innledning

Vi kan sammenfatte etnometodologenes kritikk av den normative sosiologien slik: studiet av sosiale fakta tingliggjør den sosiale virkelighet og bidrar til at sosiologer mister evnen til å fokusere på og forstå sosiale prosesser som gir verden dens ”tinglighet”. De ser ikke at sosiale fakta er et resultat av medlemmenes aktiviteter. Som Attewell (1974)sier:

”... in neglecting the productive processes which members use to sustain reality, standard sociologists accept the categories, language and perspective of members, namely that society is already accomplished. They can therefore never understand how it became accomplished” (s. 180)

Det er nettopp de sosiale prosessene som konstituerer de sosiale fakta som står i sentrum for etnometodologenes interesse. Normative sosiologer er opptatt av å studere hva de mener er objektive sosiale strukturer som bestemmer aktørenes adferd. Empirisk studeres disse strukturene som variabler og målet er å vise relasjoner eller årsaksforhold mellom slike variabler. Etnometodologene er på sin side opptatt av hvordan disse strukturene konstitueres. Mehan og Wood ser slike konstituerende prosesser som ”social structuring activities”, men de går også under mange andre betegnelser i etnometodologi, som for eksempel metoder, prosesser, prosedyrer eller realitetsarbeid. Det er altså ikke strukturer som sådan, men de prosessene som genererer oppfatninger om strukturer som etnometodologene ser som studieobjektet:... ethnomethodologists study the

social structuring activities that assemble social structures” (Mehan og Wood, 1975, s. 15) . Etnometodologene forsøker derved å unngå den tingliggjørende praksis som de anklager normative sosiologer å stå for. Disse tar den sosiale realitet for gitt og blir dermed preget av den naturlige innstilling som er karakteristisk for mennesker i dagliglivet.

Etnometodologene er derimot opptatt av å studere de prosesser som fører til at vi tar verden for gitt og dermed inntar den naturlige innstilling.

Etnometodologenes interesse for konstituerende praksis skriver seg nok fra påvirkningen fra fenomenologi. Men det er allikevel en viktig forskjell mellom fenomenologi og etnometodologi: mens Husserl så dagliglivets realitet konstituert via mentale bevissthetsprosesser hos det enkelte individ, transformerte etnometodologene fokus fra slike mentale prosesser til observerbare interaksjonsprosesser. Det er disse prosessene som konstituerer sosiale fakta. Fakta har ingen eksistens uavhengig av konstituerende aktiviteter. Et slikt perspektiv innebærer at etnometodologer ikke kan akseptere at det finnes en meningsfylt ekstern verden uavhengig av sosial interaksjon. Interaksjon blir dermed en aktivitet der aktører genererer en oppfatning av en slik meningsfylt ekstern verden; en ”ceaseless sensuous activity”

4. 2 Indeksikalitet

Meningsskapning gjennom sosial interaksjon sammenfattes hos etnometodologene i begrepet indeksikalitet. Kort kan det defineres som meningens kontekstuelle determinasjon. Poenget understrekes av Attewell:

”Ethnomethodology purported to undercut other sociologists by recognizing that situations were understood through member’s practices of dealing with situations of indexicality. Furthermore, it purported to set as its object of study exactly those practices” (1974, s. 180).

Også Harold Garfinkel (1967) knytter en av sine mange definisjoner til indeksikalitet:

” I use the term ethnomethodology to refer to the investigation of the rational properties of indexical expressions and other practical actions as contingent ongoing accomplishments of organized artful practices of everyday life” (s. 11).

Begrepet indeksikalitet er egentlig en betegnelse på en språklig egenskap. Det er hentet fra logikeren Bar-Hillel som ifølge Wilson definerer et indeksikalt uttrykk som ”one that depends for its meaning on the context in which it is produced”(Wilson, 1970, s. 68). Poenget er at meningen med for eksempel en setning ikke kan forstås ut fra den bokstavelige betydningen av ordene, men at også hele samtalen, bakgrunnen for den og de sosiale omgivelsene samtalen finner sted i, må tas med dersom meningen med setningen skal bestemmes. Samtalen inneholder mye usagt som en utenforstående må kjenne til dersom han skal gripe meningen med setningen. Deltakerne i samtalen derimot, tar slike usagte ting for gitt. Forenklet kan en kanskje si at indeksikalitet viser til de egenskaper ved dagliglivets kommunikasjon som tas for gitt.

Etnometodologer mener at indeksikalitet ikke bare er en egenskap ved språk, men ved sosial interaksjon generelt. Meninger er kontekstuellt determinert; de skapes i interaksjon i gitte sosiale situasjoner. Kontekst må her sees i vid betydning: aktører, selve interaksjonen, fysiske omgivelser, tidspunkt; alt dette er med på å konstituere konteksten.

Meninger genereres altså i sosial interaksjon som er uunngåelig bundet til kontekst og kun kan forstås i kontekst. Dette er etnometodologenes utgangspunkt. Men her oppstår et vitenskapelig problem: hvordan gi generelle forklaringer på fenomener som er bundet til sosial kontekst. Meninger er situasjonsbetinget, indeksikale, unike. Vitenskapelige forklaringer derimot er kontekstfri og generelle. Vi kan kanskje si at utviklingen av etnometodologien har vært et forsøk på løse dette problemet. For å få et bedre innblikk i denne problemstillingen bør vi vende oss til Harold Garfinkel.

4.3 Harold Garfinkel

Harold Garfinkel oppfattes generelt som etnometodologiens grunnlegger. Hans første bok, *Studies in Ethnomethodology*, som utkom i 1967 var så uvant og tunglest at den vel skapte like mye forvirring som avklaring av hva etnometodologi sto for som perspektiv i sosiologien. Det er allikevel nødvendig å ta utgangspunkt i denne boken for å forstå hva etnometodologi dreide seg om opprinnelig og hvordan den har utviklet seg.

Garfinkel gir mange definisjoner av av etnometodologi. Disse definisjonene er ofte lite avklarende og det kan derfor gi vel så mye innsikt i Garfinkels oppfatning av etnometodologi ved å se nærmere på hvordan

andre har vurdert hans bidrag. Roche sier for eksempel om Garfinkels etnometodologi:

”His most well-known, original position holds ethnomethodology to be the study of the taken-for-granted levels and meanings of ordinary actions and interactions. It studies “the routine grounds of everyday activities” and “common-sense knowledge” (Roche, 1973, s. 322 .

Denne definisjonen understreker altså at Garfinkel er opptatt av å studere det som tas for gitt i dagliglivets interaksjon. Ritzer er inne på noe av det samme: ”ethnomethodology is concerned with the routine-activity of everyday life and the modes of consciousness through which it is maintained”(1975, s. 116) . Turner bringer oss noe videre i å avklare hva Garfinkels etnometodologi innebærer: “attention is drawn primarily to the methods humans use to construct, maintain and change the appearance of an orderly and connected social world”(Turner, 1974, s. 325). Turner peker her på et sentralt poeng hos Garfinkel: interessen for å studere de metoder folk nytter for å danne seg en oppfatning av at verden er preget av orden og forutsigbarhet. Spørsmålet for ham blir hvilke egenskaper det er ved disse metodene i dagliglivet som gjør at verden fremstår som objektiv, ordnet og forståelig for aktørene. For å gi svar på det, utvikler Garfinkel en teori om språk som sosial interaksjon. Det er det vi skal se nærmere på i det følgende.

To sentrale begreper for Garfinkel er indeksikalitet og refleksivitet. Indeksikalitet er som nevnt forståelsen av at meninger må forsås kontekstuellt. Også Garfinkel er inne på at dette er et problem fordi det står i veien for en generell, systematisk vitenskap som er avhengig av objektive begreper. Garfinkel mener at den normative sosiologien har løst dette

problemet på en utilfredsstillende måte ved at det som tas for objektive trekk ved den sosiale virkelighet blir objektive fordi vi omtaler dem i objektive, språklige vendinger. Konteksten utelates og vi får ingen fullstendig forståelse av sosiale handlinger. Et poeng hos Garfinkel er at dette ikke er noe særpreget hos sosiologer, men at det også preger dagliglivets forklaringer. Også disse forklaringene fremstår som rasjonelle gjennom sin måte å fremstille aktiviteter som ordende og forutsigbare. For Garfinkel er det nettopp metoder som nyttes i dagliglivet for å fremstille forklaringer som rasjonelle som er etnometodologiens studieområde:” The skills and techniques involved in the employment of the rational properties of indexical expressions in everyday life are the subject matter of ethnomethodology” (Garfinkel, 1967, s. 4).

Med andre ord: handlinger fremstår som rasjonelle fordi vi beskriver dem på en rasjonell måte. Det Garfinkel er opptatt av er hvordan aktører (eller det han kaller medlemmer) gir en beskrivelse (”account”) samtidig som handlingen utføres. For Garfinkel er det ikke noe skille mellom det å gi en beskrivelse av en handling og det å utføre den. Vi nytter altså visse teknikker, metoder eller prosedyrer for å produsere og beskrive interaksjon: ” perception of social interactions (and making meaning of social interaction) involves the same procedures as giving linguistic accounts of social interaction....” (Garfinkel, s. 5). Begrepet account nyttes av Garfinkel for å vise at det er likhetstegn mellom å gjøre en handling meningsfylt og samtidig uttrykke denne meningen verbalt.

Garfinkel understreker klart at generering av mening er en prosess. Han tar utgangspunkt i Webers skille mellom Verstehen og Begreifen. Verstehen viser hen til forståelse som en tilstand, Begreifen til forståelse som prosess. Garfinkel hevder at forståelse kun er en prosess og utelukker

forståelse som en pre-eksistrende tilstand. Garfinkel er interessert i å avdekke de metoder som gir beskrivelsene inntrykk av rasjonalitet og fornuft. Meningen ligger som nevnt i måten noe uttrykkes på. Han hevder at ”... the recognized sense of what a person said consists only and entirely in recognizing the method of his speaking, or seeing how he spoke” (s. 29). En av de sentrale egenskapene ved dagliglivets språkbruk er at de er refleksive. Garfinkel sier at ”member’s accounts are reflexively and essentially tied for their rational features to the socially organized occasions of their use”(s. 4). Poenget er dette: I sosial interaksjon må vi alltid ta noe for gitt. Vi kan si at refleksivitet viser hen til det arbeid vi utfører i sosial interaksjon for å forsikre oss om at det vi tar for gitt virkelig blir tatt for gitt. Videre peker begrepet til at vi det faktum at vi alle har visse ukorrigerbare forutsetninger som vi handler ut fra. Disse forutsetningene blir så aksiomer som all videre opplevelse blir tolket ut fra. Refleksivitet danner grunnlaget for absolutt tro på holdbarheten i den kunnskapen vi sitter inne med.

Som en foreløpig konklusjon på denne ufullstendige gjennomgangen av Garfinkels etnometodologi kan vi kanskje si at den har vært rettet mot studier av hvordan indeksikale, refleksive egenskaper ved praktisk resonnering konstituerer rasjonelle beskrivelser av sosial interaksjon.

Hva innebærer så denne teoretiske drøftingen av etnometodologiens grunnlag for praktisk, konkret forskning? En konsekvens blir at studiefeltet ikke blir ”strukturer”, men heller ”structuring activities ”, det vil si måter å forsikre seg om at det finnes slike ”ting” som strukturer. Ut fra et slikt syn kan en for eksempel ikke ta byråkrati som en eksistensiell virkelighet slik den fremstår for byråkrater eller oss andre. Byråkrati er ikke en ting, men det Garfinkel kaller et ”accomplishment”, det vil si hvordan byråkrater og andre

snakker om og produserer en oppfatning om at det er noe som kalles et byråkrati. Forskningsspørsmål kan for eksempel være: hvilke metoder nytter ansatte i et byråkrati de regler som finnes for saksbehandling? Hvilke metoder eller argumenter nytter en byråkrat for å overbevise andre om at han har fulgt lover og regler og dermed handlet i tråd med byråkratiets arbeidsform? Lover og regler er med andre ord ikke så presise og objektive at de gir klare føringer på hva som skal gjøres i en konkret situasjon; de må alltid tolkes. Reglene styrer ikke handlinger; de fungerer mer som hjelpemidler til å konstruere orden i den byråkratiske tilværelsen og også legitimere handlinger. Reglene er altså, som Guneriussen sier, ” symbolske og kognitive hjelpemidler for å definere sosiale situasjoner- for å gi dem mening” (1996, s. 183). Et eksempel på regler som ”sense-making aids” er sensorveiledninger i høyere utdanning. Slike veiledninger er hjelpemidler når sensorer skal fastsette karakterer. Sjelden kan de brukes automatisk; de må fortolkes og anvendes med en stor grad av skjønn. Når tvil oppstår eller kandidater klager på karakterer, nyttes veiledningen som et hjelpemiddel for å begrunne og gi mening til den karakteren som er fastsatt- både for sensor og for kandidaten.

Noe forenklet kan vi kanskje si at Garfinkel er interessert i å studere hva som fører til at noe blir oppfattet som et fakta. Han hevder at det i samfunnet finnes en rekke metoder som folk flest nytter for å klassifisere, velge ut, og karakterisere mennesker og situasjoner. Garfinkel kaller også slike metoder for ”scenic practices” for å understreke at de er knyttet til den ”scene” der de er produsert. Garfinkel har vært interessert i slike metoder i ulike sammenhenger, for eksempel i forbindelse med beslutningsprosesser i juryer, klassifikasjonsprosesser i psykiatriske sykehus og prosedyrer for

koding av data i vitenskapelige undersøkelser. Han har også gått utenfor institusjonelle omgivelser. Hans kanskje mest kjente studie er av de metoder en transvestitt nytter for å passere som medlem av det annet kjønn.

For mange virker slike studier trivielle. Kritikken, som vi skal komme tilbake til, blander ofte sammen to forhold ved en vitenskapelig studie: problemstilling og studiefelt. Garfinkel er lite interessert i feltet som sådan (for eksempel sykehus eller juryer). Alle hans studier er rettet mot prosesser, prosedyrer og metoder. Problemstillingen står i sentrum: hvordan folk flest skaper en oppfatning av fakta.

4. 4 Etnometodologer etter Garfinkel

Den etnometodologien vi har drøftet så langt kan kanskje kalles situasjonsorientert etnometodologi. Douglas hevder at denne typen etnometodologi har ”been more consistently concerned with getting at the member’s meanings and seeing how they are related to the members’ (situational) activities” (1970, s. 33). Fokus har vært på indeksikale trekk ved sosiale handlinger og hvordan meningen med en situasjon er et resultat av medlemmenes fortolkninger av den kontekst de befinner seg i.

Lingvistiske etnometodologer er opptatt av språkbruk. De studerer og analyserer samtaler eller konversasjoner som de kaller det for å finne ut hvilken mening lingvistiske kategorier har for språkbrukeren og hvilke implikasjoner disse meningene har for sosiale handlinger. Etnometodologer som Sachs, Turner, Sudnow og Schegloff tilhører den lingvistiske skolen. Den mest innflytelsesrike er allikevel Aaron Cicourel og vi skal derfor kort se på et par av hovedpunktene i hans versjon av lingvistisk etnometodologi.

Cicourel's utfordring er å forklare sosial orden, en klassisk sosiologisk problemstilling. Orden for Cicourel er avhengig av at medlemmene klarer å forutse sosiale situasjoner på slik måte at situasjonene blir meningsfylte. Dersom situasjoner fortolkes likt, dvs får samme mening, for flere aktører, vil handlinger vise regelmessighet. Det Cicourel er interessert i, er de metoder som folk nytter for å forutse handlinger og så tilpasse sin adferd til det de forventer. Det grunnleggende begrep hos Cicourel er fortolkningsprosedyrer. Med dette menes prosedyrer som "allow an individual to perceive unique situations and organize perception to form meaning at the level of a sense of social structure" (siteret fra Attewell, 1970, s. 196-197). Som vi ser er dette begrepet nokså likt det Garfinkel kaller "scenic practices". Det som er viktig hos Cicourel er at han ser disse prosedyrene som invariante. De er med andre ord kontekstfrie og transsituasjonelle. Folk nytter de samme språklige prosedyrer for å generere mening, uavhengig av situasjon. Vi ser derfor en utvikling i etnometodologien fra studier av indeksikalitet til fokus på kognitive og invariante prosesser.

Zimmermann og Pollner, to av Garfinkels elever, kan betegnes som radikale situasjonalister. Også de legger vekt på hvordan mening og språk er kontekstuellet determinert. Men de går lenger enn som så. De mener at språk og mening skapes på nytt i hver eneste situasjon medlemmene kommer i. En kan aldri generalisere fra en situasjon til en annen. De nytter begrepet "corpus" for å understreke det unike og kontekstuelle ved enhver situasjon. De sier om dette begrepet:

"By the term occasioned corpus, we wish to emphasize that the features of socially organized activities are particular, contingent

accomplishments of the production and recognition work of parties to the activity. We underscore the occasional character of the corpus of member's knowledge, skills and belief standing prior to and independent of any actual occasion in which such knowledge, skill and belief is displayed or recognized" (1970, s. 95).

Det som Zimmermann og Pollner kaller occasioned corpus er altså de trekkene ved en situasjon som medlemmene tar for gitt og nytter som grunnlag for sine handlinger. I hver eneste ny situasjon skapes en ny corpus, derav begrepet "occasioned". En slik corpus skapes ved hjelp av visse prosedyrer. Forståelsesprosessen blir derfor " a dialectical relationship between contextual data and a uniquely organized "corpus" of elements set up by some (presumably invariant) family of practices " (Attewell, 1974, s. 187)

Denne modellen består altså av tre elementer: kontekst, korpus og prosedyrer. Vi kan si det slik at prosedyrene nyttes til å danne et "occasioned corpus", det vil si en oppfatning av den situasjon de befinner seg i har en ordnet og forståelig struktur. Zimmermann og Pollner hevder at mens både kontekst og korpus har en unik karakter, så er de metoder (prosedyrer) som konstituerer korpus og kontekst, invariante. De sier:

" The practices through which a feature is displayed and detected, however, are assumed to display invariant properties across settings whose substantive features they make observable. It is to the discovery of these practices and their invariant properties that inquiry is to be addressed" (Zimmerman og Pollner, 1970, s. 95).

Problemstillingen for Zimmermann og Pollner blir da ikke hvordan folk forstår unike situasjoner, men hvorvidt det eksisterer et sett invariante prosesser som konstituerer enhver forståelsesprosess. Vi ser altså at også disse etnometodologene forsøker å løse problemet med indeksikalitet på samme måte som Cicourel. Deres versjon av etnometodologi blir studiet av de invariante prosesser som ”assemble the occasioned corpus”.

4. 5 Oppsummering

Det vil føre for langt her å komme inn på de forskjellige retninger i etnometodologien. Poenget er å skissere noen utviklingstrekk. Attewell oppsummerer utviklingen på en enkel måte:

“The topic of enquiry has shifted from indexical, interactive, intersubjective (probably normative) properties of making accounts ”rational” to an invariant model of human perception and pre-conscious cognitive processing” (Attewell, 1970, s. 207)

Det som skiller etnometodologien fra andre retninger eller perspektiver i sosiologien er fokuset på fortolkningsprosedyrer, ”practical reasoning”, persepsjon etc, som invariante prosedyrer. Etnometodologene ser kunnskap om disse prosedyrene som grunnlag for en vitenskapelig sosiologi. Det er dette som må være utgangspunktet for studier av mer komplekse sosiale fenomener.

5. ETNOMETODOLOGI OG METODE

Etnometodologene understreker klart at deres disiplin er en empirisk vitenskap. Med det mener de følgende: når det gjelder studieområde fokuserer som nevnt etnometodologene på de metoder som folk nytter i dagliglivet for å konstruere sosial virkelighet. Slik konstruksjon skjer gjennom sosial interaksjon. Empirisk betyr dette at etnometodologene må vie seg til studiet av sosial interaksjon slik den virkelig finner sted i dagliglivet. Det blir et aksiom for etnometodologene å studere fenomener på en slik måte at de ikke influerer på fenomenenes integritet.

Metode for etnometodologene er noe mer enn et sett teknikker; den er en del av teorien. Som vi husker definerte etnometodologene metode som alle de prosesser som førte til konstruksjon av teorien. Metode er derfor en måte å generere en oppfatning av den sosiale realitet på. Denne måten er ikke prinsipielt forskjellig fra de metodene som vanlige folk i samfunnet ellers nytter for å konstruere sin virkelighet. En etnometodologisk beskrivelse (account) blir derfor bare en blant mange andre og ikke nødvendigvis mer korrekt. For etnometodologene er det en viktig innsikt at de selv er med på å skape den virkelighet de selv studerer. Etnometodologene ser en slik påvirkning av fenomenene som uunngåelig og understreker at det er viktig at forskeren er seg dette bevisst. En slik bevissthet er en nødvendig forutsetning for en mer refleksiv sosiologi i for eksempel Gouldners (1970) betydning av begrepet.

Målet for etnometodologisk forskning er altså å forstå ” ... the way people go about agreeing upon the rules that they will use to construct the features of an interaction setting”(Turner, 1974, s. 326). For å studere dette må etnometodologene få adgang til sosiale miljøer der han kan observere aktører som skaper, opprettholder eller endrer regler for å konstruere en tilsynelatende enighet om strukturene omkring dem. Spørsmålet blir da hvordan en skal gå frem for å studere slike metoder.

Utgangspunktet blir i alle fall at en må unngå å bruke metoder som ikke kan gripe fatt i det som skjer mellom folk i dagliglivets interaksjoner. Dersom man er ute etter det som tas for gitt i dagliglivet, kan man ikke godt spørre folk om det de tar for gitt. Heller ikke er det så lett å observere det, for poenget er jo nettopp at noe tas for gitt og dermed er skjult for observasjon. Garfinkel foreslår som fremgangsmåte at etnometodologien forsøker å avbryte normal interaksjon og se hva som da skjer. Han mener at det som tas for gitt vil komme frem når interaksjonen ikke går som normalt. Han sier om sine egne metoder:

” Procedurally it is my preference to start with familiar scenes and ask what can be done to make trouble...My studies are not properly speaking experimental. They are demonstrations designed... as aids to sluggish imagination. I have found that they produce reflections through which the strangeness of an obstinately familiar world can be detected” (1967, s. 37-38).

Den engelske betegnelsen på Garfinkels metode er “breaching experiments”, på norsk bruker Aakvaag (2008) begrepet ” provokasjon som metode”. Gjennom ulike former for provokasjoner vil Garfinkel avdekke

det som tas for gitt i hverdagslivet, dets implisitte regler og rutiner. Poenget med provokasjonen er å bryte det som forventninger og konvensjoner ved å opptre upassende, uhøflig, unormalt osv i sosial samhandling. Først da, mener Garfinkel, kommer vi på sporet av underforståtte meninger og regler for ”normal” interaksjon.

Skrevne dokumenter kan være nyttige utgangspunkt for etnometodologiske studier av regelfortolkninger. Organisasjoner, byråkratier, institusjoner osv har regler og lover som skal regulere og styre adferd. Etnometodologer slutter ikke fra regler til adferd uten videre. De hevder at aktørene først må fortolke disse reglene og lovene og det er denne fortolkningsprosessen de er interessert i å studere. Dette kan for eksempel gjøres ved å analysere konversasjoner, møter o.l som demonstrerer hvordan medlemmene fortolker slike regler. Zimmermann og Pollner beskriver etnometodologenes interesse for studiet av organisasjoner som en søken etter: ” the ways in which members employ organizational models as devices for analyzing, and making observable on particular occasions, an organization as an ensemble of coherent and unified actions”(1970, s. 101).

Oppsummert kan vi si at det sentrale ved etnometodologien er ikke dens metoder, men dens studieområde. Men med fokus på ”scenic practices”, kognitive prosedyrer o.l. er det nok kvalitative metoder og teknikker som deltakende observasjon ofte ved hjelp av video, lydbånd o. l som blir særlig velegnet.

6. ETNOMETODOLOGI OG POLITIKK

Ligger det noen politiske implikasjoner i etnometodologien? Mathiesen for sin del hevder at så langt (men det var i 1975) har etnometodologien studert politisk irrelevante spørsmål, men at det i disiplinen ligger inntak til politisk relevant, aksjonspreget sosiologi. Relevansen synes i første rekke å ligge i mulighetene etnometodologien gir til å bevisstgjøre mennesker om politiske forhold. Dette kan for eksempel gjøres ved å rykke folk ut av den naturlige innstilling de har i dagliglivet der både egen situasjon og generelle politiske forhold tas for gitt. Ved å så tvil og avmystifisere politisk praksis, kan etnometodologien bidra til å gi innsikt i politiske prosesser. Mehan og Wood sier:

“I am arguing that ethnomethodology has a commitment to Marx’ dictum that philosophers have only interpreted the world, while the point is to change it. Ethnomethodology is a way of changing oneself. But it is not merely that. It is also a way of sharing this change with others. It is a discipline that has a chance of changing the way some people live their lives” (1974, s. 216).

Ikke alle er enige i dette synspunktet. La oss se litt på den diskusjonen som har funnet sted om etnometodologiens forhold til politikk. Noe forenklet kan en si at debatten har dreid seg om hvorvidt etnometodologi innebærer et konservativt eller radikalt politisk perspektiv.

Utgangspunktet for etnometodologien er som nevnt at aktører konstruerer den sosiale realitet gjennom interaksjon med andre. Collins og Makowsky (1972) hevder at et slik utgangspunkt kan være potensielt

revolusjonært i sine implikasjoner. De sosiale strukturer som omgir oss synes solide og uforanderlige fordi vi definerer dem på en slik måte at de synes å ha disse egenskapene. Dersom mennesker ikke godtar de rådende definisjoner av den sosiale realitet, kan et første skritt på veien til å omskape denne realiteten være å omdefinere den. Det potensielt revolusjonerende ligger da i etnometodologiens understrekning av at den sosiale realitet bygger på sosiale definisjoner som kan gjøres til gjenstand for forhandlinger. Selv om det er forskjell i menneskers evne og makt til å definere den sosiale realitet, hevder Collins og Makowsky at eksisterende maktstrukturer kan utfordres. En endring av den naturlige innstilling er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig forutsetning for sosiale endringer. Som Mathiesen, hevder Collins og Makowski at etnometodologien ikke har utredet de politiske implikasjoner av sitt perspektiv og at de hovedsaklig har begrenset sine studier og analyser til politisk ukontroversielle spørsmål.

Også T.R. Young (1971) ser etnometodologi (og kvalitativ sosiologi) som potensielt revolusjonært i sine implikasjoner. Han er spesielt opptatt av metoder og hevder at de metodene etnometodologene nytter er forløpere til det han kaller konfliktmetoder. Med dette mener Young metoder som kan undergrave det sosiale system ved å gjøre det synlig for mennesker som er undertrykket. Mens surveyforskning nytter metoder som bygger på konsensus, samarbeid og det han kaller takt og som tjener hovedsaklig de store organisasjonene, korporasjoner og politiske elitegrupper, kan konfliktmetoder på sin side frembringe opplysninger og kunnskaper som holdes skjult i samfunnet. Også for Young ligger etnometodologiens potensielle politiske betydning i dens mulighet til å frigjøre bevissthet som grunnlag for radikale endringer.

McNall og Johnsen (1975) mener at etnometodologien har et konservativt tilsnitt. De angriper etnometodologenes syn på sosial orden som sier at sosial orden er et resultat av de metoder som folk nytter i dagliglivet for å danne seg et inntrykk av sosial orden.

Et slikt perspektiv ignorerer det faktum at folk i dagliglivet kun kan manipulere trivielle forhold som har få relasjoner til grunnleggende samfunnsendringer. Etnometodologer ser bort fra begreper som makt og økonomi. De gir en ensidig fortolkning som fornekte den sosiale realitets objektive natur og ser bort fra det faktum at noen definisjoner har større gjennomslagskraft enn andre. De hevder videre at argumentet om fri vilje, det at folk kan skape sin egen sosiale realitet, kan føre til en rettferdiggjøring av rådende forhold siden det kun er aktøren selv som er ansvarlig for den sosiale realitet. Som konklusjon hevder McNall og Johnson at etnometodologiens syn på menneske og samfunn fører til et konservativt, a-strukturelt, a-historisk og situasjonspreget perspektiv.

En kan vel si at vi her står overfor to politisk diametralt motsatte syn på menneske og samfunn. De verdier og forutsetninger som perspektivene bygger på står i sterk kontrast. En syntese synes vanskelig. Strukturelt orienterte sosiologer vil være opptatt av hvordan sosiale strukturer påvirker menneskers handlinger og adferd. Etnometodologer på sin side er interessert i hvordan disse strukturene konstrueres. Politikk blir dagliglivets politikk. Abstrakte fenomen som kapitalisme og fremmedgjøring må alltid knyttes til dagliglivets hendelser. Politikk for etnometodologer er i først rekke relasjoner mellom mennesker.

7. ETNOMETODOLOGI: KRITISKE PERSPEKTIVER

Etnometodologi har vært utsatt for mye kritikk fra etablert sosiologi. Vi skal se litt nærmere på denne kritikken, blant annet fordi den bidrar til en nærmere avklaring av hva etnometodologi står for.

Det er kanskje ikke så merkelig at etablert sosiologi reagerer negativt på et perspektiv som nettopp har kritikk av den samme sosiologien som utgangspunkt. Det kan til tider være vanskelig å sortere ut hva som er kritikk og hva som er rene misforståelser av hva etnometodologi står for. En enkel forklaring knyttet til misforståelser kan jo være at normative sosiologer nytter sitt eget paradigme for å forstå et helt annet paradigme som bygger på helt andre forutsetninger enn det normative. Men det kan også være mer praktiske grunner til de mange misforståelser om etnometodologi. En forklaring kan være at etnometodologer skriver på et svært vanskelig måte. Vi har sett flere eksempler på det i det foregående, særlig hos Garfinkel. Men etter hvert har det kommet flere leseverdige og mer lett tilgjengelige bidrag.

Men mangel på lesverdig litteratur er nok ikke eneste forklaringen. Etnometodologer har av enkelte vært sett på en nokså lukket krets, lokalisert til noen få universiteter i California. Også dette har endret seg med årene som vi skal senere; i dag tilbys kurs i etnometodologi ved mange universiteter, også i Europa.

Den mest vanlige misforståelsen om etnometodologi er nok at den er et korrektiv til normativ sosiologi fordi den er opptatt av å eliminere bias i forskningsprosessen og insisterer på å bevare fenomenenes integritet i

vitenskapelige studier. Men denne misforståelsen bunner i en sammenblanding av hvem sine metoder vi snakker om. Etnometodologenes fokus er ikke på vitenskapelige metoder, men på de metoder som folk flest (og også sosiologer) nytter i dagliglivet for å skape orden i tilværelsen.

Etnometodologenes understrekning av at de driver empirisk vitenskap har også ført til mange misforståelser. Gidlow (1972), for eksempel, ser etnometodologi som en form for deltakende observasjon. Men Sachs lingvistiske analyser har ingenting med deltakende observasjon å gjøre; han foretar analyser av konversasjoner tatt opp på bånd. Warshay (1971) står for samme misforståelse når han hevder at etnometodologi er en form for sosiologi som er sterkt involvert i sitt studiefelt. Lingvistisk etnometodologi kan igjen stå som eksempel på det motsatte. Begge disse kritikerne ser etnometodologi primært som en form for kvalitativ metode. Men derved overser de etnometodologienes radikale nytenkning og ser heller ikke koblingen mellom metode, teori og innstilling i etnometodologien. Som Zimmermann(1976) sier:

” Ethnomethodology is of course not a method, but an approach which takes as its subject matter the study of the methods members of society jointly employ to organize the settings of the everyday activities”
(s. 13)

En annen sammenblanding gjelder forholdet mellom etnometodologi og symbolsk interaksjon, spesielt Goffmans fortolkning av denne. Eksempler på slik sammenblandinger er kommet fra blant andre Gouldner, Denzin og Gidlow . Det er avgjørende forskjeller mellom symbolsk interaksjonisme og etnometodologi. Felles er studiefeltet, dagliglivets realitet; forskjellen ligger

blant annet i tilnæringsmåtene. Likheten er at begge nytter et fortolkende paradigme, at de har utviklet seg som en reaksjon på det normative paradigmet, at de begge har hatt problemer med å bygge inn perspektiver på sosiale strukturer, at begge må sees mer som begrepsmessige rammeverk enn som integrerte teorier og tilslutt at begge ser den individuelle aktør som skaper av sin sosiale realitet.

Hovedforskjellen mellom de to perspektivene går på deres syn på sosial orden. Symbolsk interaksjon hevder at sosial orden er et resultat av individets orientering mot stabile former eller meninger. Dette skjer via en fortolkningsprosess der felles forståelse er det som fører til at aktører handler likt, dvs. sørger for sosial orden. Etnometodologer derimot er opptatt av hvordan meninger genereres i sosial orden og hva som gjør felles forståelse mulig. Tilnæringsmåten er nokså forskjellige mener Douglas:

“there remains a great difference between taking everyday life as the primary reality (but partially studying this reality with conventional absolutist methods and ideas) and systematically studying it in such ways as to consistently retain the integrity of the phenomena. For this reason, in spite of certain points of similarity between symbolic interactionism and ethnomethodolgy, there can be no genuine synthesis of the two as a whole... Only the failure to see the basic commitment of Garfinkels form of ethnometodology to study the phenomena on their own grounds combined with a failure to see the strong behavioral strain in interactionism would lead to this conclusion” (1970, s. 18)

I tillegg til de to misforståelsen som er nevnt knyttet til metodisk tilnærning og forholdet mellom symbolsk interaksjonisme og etnometodologi, skal vi avslutningsvis se på Cosers (1975) konkrete kritikk av etnometodologi.

Lewis Coser bruker i sin kritikk (som opprinnelig var en ”presidential address” i den amerikanske sosiologforeningen) mye tid på å karakterisere etnometodologi som en sekt for derved å underkjenne dens relevans i det sosiologiske fagmiljøet. En sekt, sier Coser, er ” a group that has separated in protest from a larger body and emphasizes an esoteric and ”pure” doctrine that is said to have been abandoned or ignored by the wider body” (1975, s. 697). Videre er en sekt preget av karsimatiske ledere og fraksjonssplittelser, mener han.

At etnometodologi har karismatiske ledere er åpenbart for de fleste som har studert disiplinen eller lest om den. Det er i første rekke Garfinkel som klart fremstår som grunnlegger og leder av ”bevegelsen ”, men også Sacks og Cicourel oppfattes som lederskikkelser med karismatisk tilsnitt. Men dette er vel neppe et særpreg ved etnometodologi. Også Weber, George Herbert Mead og Talcott Parsons begynte med å omgi seg med disipler. Dette synes også å være et allment trekk ved de fleste teorigrupper, i hvert fall i amerikansk sosiologi.

Mer betenkelig enn karismatiske ledere er imidlertid fraksjonssplittelsene i etnometodologi. Coser ser dette som et svakhetstegn i disiplinen. Men det Coser ser som fraksjonssplittelser, kan andre se som mangfold og styrke.

Mehan og Wood sier det slik:

” I see the increasing diversity in ethnomethodology as one of its greatest strengths. The diversity arises in response to the ceaseless reflexivity of the social world. As more minds reflect on the problems that reflexivity poses, more programs and solutions appear” (1975, s. 13)

Coser er også opptatt av det han kaller kommunikasjonskanalene i etnometodologi som han mener intensiverer kontakt innad og reduserer de utad. Slike kanaler kan være funksjonelle for sekten, men dysfunksjonelle for den som står utenfor. Dette kan nok forstås som en bevisst forskningstaktikk fra etnometodologenes side for å styrke intern kontakt og særlig markere skillet til normativ sosiologi.

Dette bringer oss over på skillet mellom sosial organisasjon og utvikling av nye paradigmer. Det er Gouldners tese at endringer i sosiologiske teorier skifter med dens infrastruktur. Hvis det virkelig er slik at sosiale teorier har sitt utspring i sosiale organisasjoner, blir det første målet for den som vil skape ny teori først å skape en ny sosial organisasjon eller teoretisk kollektiv som Gouldner kaller det. Dannelsen av slike kollektiver forsøker å løse to oppgaver: den ene er opposisjon, polemikk og kritisk vurdering av etablerte tenkemåter og praksis. Som Gouldner sier:

” The theoretical collective must create a rift in the social world, separate itself from conventional and dominant definitions of social reality, and struggle against the institutions and conditions that maintain them, always taking care to protect itself against their inevitable backlash” (1975, s. 79).

Det er nok denne oppgaven etnometodologene har viet mest tid og krefter til. Den andre oppgaven er imidlertid mer konstruktiv, nemlig å utvikle rasjonell teoretisering som for Gouldner betyr:

” dialectic and dialogue among truth-committed men joined in a community that speaks a common language. It is the rock-bottom foundation for the control of false consciousness and for the continuing critical development of social theory” (s. 79).

Gouldner mener altså at utviklingen av teoretiske kollektiver er av langt større betydning for utviklingen av sosiologisk teorier enn alle nye tekniske metoder for innsamling og analyse av data. Etnometodologene er av samme oppfatning. Etnometodologiens sekteriske tilsnitt, særlig i en tidlig fase, kan derfor forstås som en nødvendig forutsetning for utvikling av et teoretisk kollektiv og nye sosiologiske teorier.

Coser anklager også etnometodologien for å være triviell. Han sier: ” ...when one turns to the problems that ethnomethodology tries to illuminate, one is struck for the most part by their embarrassing triviality” (s. 698). Eksempler han trekker frem er Sudnows forskning om øyekast aktører utveksler i sosiale interaksjoner og Schegloffs analyser av telefonsamtaler. Coser synes her å blande sammen problem og studiefelt, en distinksjon vi har vært inne på tidligere. Sudnow (1972) er for eksempel ikke interessert i øyekast per se. Tittelen på hans studie er ”Temporal parameters of interpersonal observation”. Det han er interessert i er sosial orden og hvordan en av forutsetningene for dette, temporal tilpasning ved sosial interaksjon, bidrar til å skape sosial orden.

Generelt beskriver Coser etnometodologi på denne måten:

” ... it would seem to me, that we deal here with a massive cop-out, a determined refusal to undertake research that would indicate the extent to which our lives are affected by the socioeconomic context in which they are embedded” (s. 698).

Coser mener at studier av hvordan makrostrukturer påvirker våre liv skal være fokus i sosiologisk forskning og tema som faller utenfor dette perspektivet betrakter han som trivielle. Problemet , sier Coser er at etnometodologien blir både subjektivistisk og reduksjonistisk fordi:

”.. by limiting itself to trying to discover what is in the actor’s mind, it blocks the way to an investigation of those central aspects of their lives about which they know very little”(s. 698)

Her er vi vel ved kjernen i forskjellen mellom (mye av) normativ sosiologi og etnometodologi. Mens normative sosiologer stiller spørsmålet om hvordan sosial orden er mulig spør etnometodologene om hvilke prosesser som fører til at sosial orden gjøres mulig. Forskjellen ligger også i synet på forholdet mellom sosial struktur og sosiale aktører. Normativ sosiologi spør ofte: hvordan lærer aktører samfunnets normer og verdier og hva er det som får dem til å følge disse? Etnometodologene derimot stiller spørsmålet slik: ” how do people employ interpretative procedures to recognize the relevance of enforceable rules in order to use them in defensible practical actions (Skidmore, 1975, s. 263). Med andre ord er

spørsmålet hvordan sosial interaksjon bidrar til at aktører oppfatter sosiale strukturer som objektive fakta.

Det er heller ikke den enkelte aktør som står i fokus for etnometodologene; det er interaksjon mellom dem. Som Garfinkel sier: ” det er ingen grunn til å kikke under hodeskallen på folk; der er det ikke noe annet enn hjernen.

8. EN FORELØPIG OPPSUMMERING

I denne gjennomgangen av etnometodologi har det vært lagt vekt på å gi en beskrivelse av de sier av perspektivet (eller paradigmet som noen fortsatt vil kalle det) som kanskje mest har betydning i forhold til samfunnsvitenskapelig metode. Formålet har vært å vise at det går en utviklingslinje fra fenomenologi via Schutz til Garfinkel og videre til mer ”moderne ” former for etnometodologi, som for eksempel konversasjonsanalyse. Gjennom innsikt i etnometodologi tvinges en til å bli bevisst på hvordan individer gjennom sosial interaksjon konstruerer sosial orden og mening ved å fokusere på det vi tar for gitt og objektivisering av sosiale realiteter. Med vekt på et radikalt krav om ”innenforståelse” (Guneriussen, 1996, s. 185) og indeksikalitet blir forskeren oppmerksom på at de metoder som han nytter i sin forskning er lik de metoder som folk flest nytter for å skape mening og orden i sin daglige tilværelse. Det finnes , som Guneriussen sier, ” intet nøytralt ståsted eller utenfraperspektiv som muliggjør en mer objektiv meningsforståelse, og det finnes ikke kontekstuavhengige kriterier for riktig og meningsfull handling” (1996, s. 185).

I dag er etnometodologi blitt en del av det de selv kalte tradisjonell sosiologi. Den radikale individualistiske posisjonen der det ikke fantes noen form for ekstern realitet er vel forlatt hos de fleste og erstattet av et syn der det finnes visse gitte institusjonelle rammer som allerede er konstituert og som aktører alltid møter i sosial interaksjon. Dermed er kanskje etnometodologiens fremste bidrag til sosiologisk teori at deres ensidige fokus på mikrofenomener som dagliglivets metoder og rutiner

har medvirket til å forene dualismen mellom slike fenomener og makrososiologiske fenomener som institusjoner, makt og ressurser.

Referanser

- Aakvaag, G.C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Oslo: abstrakt forlag
- Attewell, P. (1974). Ethnomethodology since Garfinkel. *Theory and Society* 1, 179-210
- Bittner, E. (1973). Objectivity and realism in sociology. I G. Psathas, *Phenomenological sociology*. New York: John Wiley & Sons, s. 109-125
- Blumer, H. (1969). Sociological implications of the thought of Geroge Herbert Mead. I W. Wallace, *Sociological theory*. Chicago, IL: Aldine, s. 234-244
- Cicourel, A. (1964). *Method and measurement in sociology*. New York: The Free Press.
- Cicourel, A. (1973). *Theory and method in a study of Argentine fertility*. New York: John Wiley& Sons.
- Collins, R. & Makowsky, M. (1972). *The discovery of society*. New York: Random House.
- Coser, L. (1975). Presidential address: two methods in search of a substance. *American Sociological Review*, 40 (6), 691-700.

Douglas, J. (1967). *The social meanings of suicide*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Douglas, J. (1970). *Understanding everyday life*. Chicago, IL: Aldine

Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Gidlow, B. (1972). Ethnomethodology- a new name for old practices. *British Journal of Sociology*, 23 (4), 395-405.

Gouldner, A. (1970): *The coming crises of western sociology*. New York: Avon books

Gouldner, A. (1975). *For sociology: Renewal and critique in sociology today*. London: Pelican.

Guneriussen, W. (1996). *Aktør, handling og struktur*. Oslo: TANO

Husserl, E. (1967). *Ideas*. London: Allen & Urwin.

Kaplan, A. (1998). *The conduct of inquiry*. Dexter, MI: Transaction Publishers.

Mathiesen, T. (1975). *Rett tog samfunn*. Oslo: Pax

- McNall, S. & Johnson, J. (1975). The new conservatives:
Ethnomethodologists, phenomenologists and symbolic interactionists.
Critical Sociology, 5, (4), 49-65
- Mehan, H. & Wood, H. (1975). *The reality of ethnomethodology*. New
York: John Wiley & Sons
- Mehan, H. & Wood, H. (1976). De-secting etnomethodology. *The American
Sociologist*, 11, 1, s. 13-21
- Mennell, S. (1975). Ethnomethodoly and the new methodenstreit. *Acta
Sociologica*, 18 (4), 287-302
- Nathanson, M. (1973). *Edmund Husserl: Philosopher of infinite tasks*.
Evanston, IL: Northwestern University Press
- Phillipson, M. (1974). Theory, methodology and conceptualization. I P.
Filmer, M. Phillipson, D. Silverman og D. Walsh, *New directions in
sociological theory*. London: CollierMcMillan, s.77-119
- Ritzer, G. (1975). *Sociology. A multiple paradigm science*. Boston, MA:
Allyn & Bacon Inc.
- Ritzer, G. (2008). *Sociological theory*. New York: McGrawHill.
- Roche, M. (1973). *Phenomenology, language and the social sciences*.
London: Routledge and Kegan Paul.

Schutz, A. (1962-64). *Collected papers I and II*. Haag,Nederland: Nijhoff.

Scutz, A. (1967). *The phenomenology of the social world*. Evanston, IL:
Northwestern University Press.

Skidmore, W. (1975). *Theoretical thinking in sociology*. Cambridge,
England: Cambridge University Press.

Sudnow, D. (1972). Temporal parameters of interpersonal observation. I D.
Sudnow (ed). *Studies in social interaction*. New York: Free Press, s.
259-279

Turner, J. (1974). *The structure of sociological theory*. Homewood, IL: The
Dorsey Press.

Turner, J. (1998). *The structure of sociological theory*. Belmont, CA:
Wadsworth Publishing Company.

Turner, R. (1974). *Ethnomethodology*. Middelsex, England: Penguin

Young, T.R. (1971). The politics of sociology: Gouldner, Goffman and
Garfinkel. *American Sociologist*, 6, 276-281.

Walsh, D (1974). Sociology and the social world. I P. Filmer, M.
Phillipson, D. Silverman og D. Walsh, *New directions in sociological
theory*. London: CollierMcMillan, s. 15-37

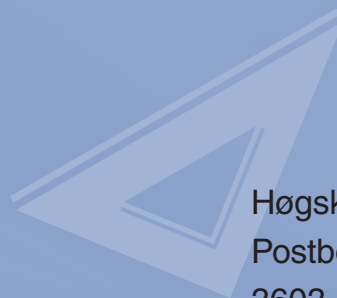
Warshay, L. (1971). *The current state of sociological theory*. *Sociological Quarterly*, 12, 23-45.

Weber, M. (1968, org. 1922)). *Economy and society*. New York: Beminster Press.

Weber, M. (1947) *The theory of social and economic organization*. New York: The Free Press

Wilson, T. (1970. Normative and interpretative paradigms in sociology. I. J. Douglas, *Understanding everyday life*. Chicago, IL: Aldine, s. 57-79

Zimmerman, D. & Pollner, M. (1970). The everyday life as phenomenon. I J. Douglas, *Understanding everyday life*. Chicago, IL: Aldine, s. 80-103

Høgskolen i Buskerud

Postboks 235

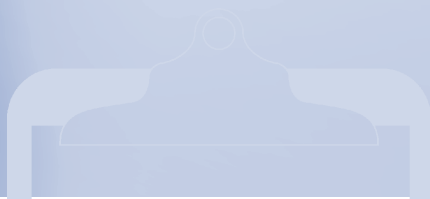
3603 Kongsberg

Telefon: 32 86 95 00

Telefaks: 32 86 98 83

www.hibu.no

ISSN 0807-4488

HØGSKOLEN
i Buskerud